

**Петар Субић
Гордана Беженар-Васиљевић**

**СПОМЕНИЦИ И
СПОМЕН-БИСТЕ
У ГРАДУ ЗРЕЊАНИНУ**

**Арх-Пројект
Зрењанин
2013.**

**Петар Субић
Гордана Беженар-Васиљевић
СПОМЕНИЦИ И СПОМЕН-БИСТЕ
У ГРАДУ ЗРЕЊАНИНУ**

**Едиција: Чисте душе
Азбучно писмо (ћирилица)**

Прво издање
2009. год. „Арт-Пројект“ Зрењанин

Издавач
„Арт-Пројект“

Уредник
Иван Даников

Рецензија
Петар Дамјанов +
Иван Даников

Лектура и коректура
Банат Војводић Бан

Идејно решење корица, прелом, слог и штампа
„Арт-Пројект“

Тираж
300

Зрењанин,
2013.

ISBN 978-86-6247011-9

ПРЕДГОВОР

Реч уредника

„Арт-Пројект“, часопис за књижевност и уметност НаТрон објавили су две књиге аутора Петра Субића „Називи улица града Зрењанина“ и „Спомен плоче у граду Зрењанину“ које су непроцењиво значајне за једну средину, град поготово.

Петар Субић је успео да себере, у својим књигама, сваки сегмент који је историја забележила, живот појединца који је био утиснут и поклоњен граду и људима и да, сада већ у три књиге, обухвати улице града Зрењанина, спомен плоче у граду Зрењанину а у овој публикацији споменике, спомен-бисте и мурале у граду Зрењанину.

Као што су многи оставили нашем граду своје најдрагоценије и штит свој тако и аутор свих побројаних књига вечно оставља ова три отиска у виду ускладиштених података који су штитоноше наше прошлости а уједно говоре о вредностима које морамо чувати и о свим вредностима које несмемо занемарити у будућности па се тако позивајући на прошлост лако можемо сналазити у садашњости а без страха шта ће донети будућност.

Петар Субић и Гордана Беженар-Васиљевић у публикацији „Споменици и спомен-бисте у граду Зрењанину“ потврђују ми да заиста знам, више него јуче – ми постојимо и бележимо а тако чувамо и остављамо. Сигурно је да је постојало, да постоји и да ће постојати.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Све до 1906. године у Великом Бечкереку (потоњем Петровграду, те Зрењанину) није било споменика у данашњем смислу. На трговима и раскршћима стајали су камени или дрвени крстови које су подигли грађани или верске организације.

Током новије историје, Бечкеречани, Петровграђани и Зрењанинци су многе значане догађаје и личности обележили пригодним спомен-обележјима. Такво обележавање било је нарочито изражено након Другог светског рата. Мада се често примећује да има много необележених догађаја и личности, ипак је број спомен-обележја у граду Зрењанину знатан. Наравно, сви они не представљају увек најрепрезентативнија занатска и стваралачка достигнућа, али сви заједно одсликавају једно време.

Напомињемо да се приликом израде ове књиге није располагало званичним списком споменика и спомен-биста, нити ближим подацима о њима. У књизи су обухваћени постојећи споменици (19), споменици који су уклоњени (4), разне скулптуре, мурални и спомен-бисте (37). У књизи није указано на споменик који је био започет, али се доцније одустало од његове израде. До података који се наводе о споменицима и спомен-бистама дошло се коришћењем посредне литературе, новинских извештаја и непосредним увидом. Стога су аутори свесни да је могуће да су учињени неки ненамерни пропусти, па ће бити захвални свима који на то укажу и допринесу да се текст који се даје на увид јавности исправи, употпуни и свестраније документује у неком могућем каснијем издању. Осим основних података о спомен-обележјима, дати су и подаци о значају појединаца или догађаја којима су та

обележја посвећена, уз указивање на извор тих података. Стога ова књига може бити од користи свима који су заинтересовани да сазнају нешто више о спомен-обележјима у Зрењанину, али и онима који могу допринети да се заштите од пропадања она обележја који нису на одговарајући начин одржавана. Нажалост, морало се приметити да су многа спомен-обележја, посебно она израђена од метала, нетрагом нестала.

Захвалност за допринос изради ове књиге упућује се библиотекарима Градске народне библиотеке «Жарко Зрењанин», затим, историчару Миодрагу Цветићу из Народног музеја у Зрењанину, историчару уметности Бојани Којчић из Завода за заштиту споменика културе Зрењанина, те Горану Папићу, дипломираном туризмологу из Скупштине општине Зрењанин. Такође, аутори захваљују рецензенту и редактору Петру Дамјанову на свесрдној помоћи и корисним саветима у коначном обликовању ове публикације.

АУТОРИ

I СПОМЕНИЦИ

БОРЦИ ЦРВЕНЕ АРМИЈЕ (1)

Спомен-костурница посвећена борцима Црвене армије који су пали за ослобођење средњег Баната 1944. године, налази се на Багљашу. Ту су сахрањени посмртни остаци 220 бораца (према неким изворима 218). Посмртни остаци погинулих бораца пренети су из 34 места Баната. Споменик је рад архитектата Александра Миланова и Александра Петричића. Откривен је 28. октобра 1962. године. Костурница је изграђена од бетона, обложена мермером. Спомен-костурницу чини хумка изнад које је стилизована руска војничка капа „сењка”. Димензије доњег дела су 4,10 метара у квадрату, а горњег 5,70 метара. Изградњу спомен-костурнице финансирао је Савезни секретаријат за здравље и социјалну политику.

На костурници је написано:

СПОМЕН КОСТУРНИЦА БОРЦИМА ЦРВЕНЕ АРМИЈЕ

На предњој страни костурнице, на мермерним плочама, исписана су имена сахрањених бораца, а код већине њих, поред датума погибије наведени су и датуми рођења.

На огради поред споменика, на прилазу са стране, исписано је:

**БОРЦИМА И ОФИЦИРИМА КОЈИ СУ ПАЛИ
ОКТОБРА 1944. ГОДИНЕ НА ТЕРИТОРИЈИ
СРЕДЊЕГ БАНАТА У ЗАЈЕДНИЧКОЈ БОРБИ
ПРОТИВ ФАШИСТИЧКОГ АГРЕСОРА
САХРАЊЕНО 220**

***

Прве борбе за ослобођење средњег Баната и Петровграда одиграле су се код Темишвара. Црвена армија однела је велику победу код Јашија и разбила немачку одбрану на границама Румуније.

Трупе Црвене армије наставиле су брзо надирање према западу. Један од важних стратегијских циљева био им је да пре Немаца стигну на падине Карпата и да на ивицама Панонске низије створе снажне полазне положаје за даље наступање северно од Дунава у правцу Будимпеште.

Друга фаза борби за ослобађање Петровграда одвијала се од 20. до 30. септембра 1944. године. То је био период у коме су јединице Црвене армије разбиле немачку одбрану западно од Темишвара и 26. септембра избиле код Јаше Томића на југословенску границу. Јединице Црвене армије прешле су нашу границу с одобрењем Националног комитета ослобођења Југославије (НКОЈ). У име Окружног комитета КПЈ за северни Банат, са командом Црвене армије први је дошао у контакт делегат ОК Ђура Јајић. На тај део фронта нападале су јединице 31. корпуса Црвене армије, а на тој ратној територији деловао је Петровградски партизански одред. У самој жижи нашле су његова прва и друга чета, док је трећа чета била у рејону Перлеза. У борбама 29. и 30. септембра Немци су претрпели тешке губитке, бранећи „упад у

фолксдојчерски Банат“, како је немачка команда говорила. Пут јединицама Црвене армије према Петровграду био је отворен. Истовремено, јединице 10. корпуса Црвене армије биле су пред Вршцем и Белом Црквом. За разлику од Петровграда, Немци су одлучили да се та два града бране с обзиром на то да се туда отварао пут северним прилазима Београда.

Јединице Црвене армије и банатски партизани нашле су се за Немце изненадно пред Петровградом. Одлучујуће борбе за град одиграле су се 1. и 2. октобра на прилазима самом граду. Пошто није било времена за организовање кружне одбране, Немци су одлучили да не бране улице и објекте. Зато су покушали да се још једним прегруписавањем својих снага супроставе јединицама Црвене армије на линији Клек – Лазарево – Фаркаждин. Тај задатак поверен је борбеној групи „Динсинг“. Задатак те борбене групе је био да организује одбрану града и обезбеди повлачење преко Тисе. Међутим, за организовање чвршће спољне одбране више није било времена. Све немачке борбене јединице повукле су се из Петровграда и пребациле преко Тисе у првим поподневним часовима 2. октобра. Према Петровграду су наступале три совјетске гардијске дивизије из састава 31. корпуса Другог украјинског фронта. Око 17. часова 2. октобра те јединице с партизанима улазе у град. И док се команда Црвене армије распоређивала у близини католичког гробља, активисти из илегалног Народноослободилачког одбора преузимају власт у граду.

Јединице 31. корпуса Црвене армије већ 8. октобра кренуле су у пробој преко реке Тисе. Тај фронт је 12. октобра био на равницама Бачке и 23. октобра ослобођен је Нови Сад. Фронт је одмицао према Дунаву

и Будимпешти (Момчиловић, 1987; *Зрењанин*, 1966; Радовановић 1969).

БОРЦИ ЦРВЕНЕ АРМИЈЕ (2)

Борцима Црвене армије који су погинули 1944. године посвећено је и спомен-обележје у Парку пионира у улици Народне омладине – Планкова башта. Рађено је према пројекту руског архитекте Александра Солодова. Споменик је подигнут 1947. године, и у облику је ротонде кружне основе озидане циглом, пречника 4,70 метара, висине око 5 метара. До споменика води прилазна стаза преко гранитног степеништа до главног платоа. Ротонду чини пет стубова кружне основе изнад којих се налази фриз који носи отворени свод. На фризу је постојао натпис: „Слава херојима палим у борби против фашизма у 1944. год.“; о чему данас сведоче само сачуване фотографије старог изгледа споменика. У међувремену је уништен и симбол вечног пламена који се налазио у центру ротонде, од којег данас постоји само камено постолје. Накнадно су уклоњене и црне мермерне плоче са уписаним именима погинулих које су стајале у основи ротонде. Плоче су уклоњене након што су мошти црвеноармејаца, сахрањених у тој гробници, пренете у спомен-костурницу на Багљашу, која је откривена 1962. године и у коју су сахрањени сви пали војници и официри Црвене армије на територији средњег Баната.

***

Парк пионира је најстарији парк у граду. Према писаним изворима, подигнут је 1834. године, када је варошки апотекар Фрања Планк отворио своје имање са баштом и дао га на коришћење грађанству. У то време

парк је излазио на Бегеј, а по ободу се потом изграђени многи објекти: Грађанска касина, Офицерски дом, Градско купатило, Трговинско-индустријска комора. Луткарско позориште и Дом младости (Мраковић, 2004).

БОРЦИ ЦРВЕНЕ АРМИЈЕ (3)

Палим борцима Црвене армије подигнут је спомен-обелиск испред зграде железничке станице Зрењанин фабрика.

На споменику од вештачког камена, испод звезде петокраке, стоји текст:

Овде почивају четири друга Црвеноармејца који су пали на терену ове станице у борби с немачким оклопним возом при ослобађању Петровграда.

2. X. 1944. г.

Споменик подижу у знак захвалности својим заслужним ослободиоцима радници станице Петровград фабрика.

ДОБРОСАВЉЕВ ЈОВАНКА

Спомен-чесма посвећена Јованки Добросављевој била је постављена испред куће бр. 14 у улици Ђуре Јакшића. Изградњом нове фабрике, та чесма је премештена у парк испред те фабрике, Темишварски друм б. б. Спомен-обележје је израђено од цигле и обложено малтером. Димензије 1 x 1,5 метара. На чесми су са све четири стране постављене славине, украшене главом овна. Спомен-чесму је пројектовала Љубица

Тапавички, вајар из Београда. Изградњу је финансирала
Фабрика тепиха „Пролетер“. На чесми је текст:

ДОБРОСАВЉЕВ ЈОВАНКИ 1922-1942. г.
палој у борби против окупатора

Колектив Индустирије тепиха „Пролетер“ Зрењанин

На степенастом постољу спомен-чесме
постављене су мермерне плоче са следећим текстовима:

19 децембра 1894. године
Великобечкеречка фабрика
тепиха, акционарско друштво
почело са радом

5. септембар 1950. године
Фабрика тепиха предата
на управљање радном
колективу

27. јун 1979.
Орден рада са
златним венцем

***

Јованка – Мица Добросављевић (1922-1942),
револуционар, скојевка, жртва фашистичког терора.
Рођена је у Мокрину, где је завршила основну школу.
Након што је изучила кројачки занат, дошла је у
Петровград и запослила се у Фабрици тепиха. Радила је
у погону за израду ручних тепиха и активно се бавила
политичким радом. Активност омладинаца у фабрици

оживела је још више 1938. године доласком у колектив Јованке Добросављевић. Постала је члан СКОЈ-а, а ускоро и његовог месног комитета, одржавајући сталну везу са партијским руководиоцима Радом Трњићем и Костом Сredoјевићем. Активност омладине с њеним иницијативама проширила се и ван фабричког круга. Дванаестог октобра 1941. ухапшена је, подвргнута најтежим мукама и после неколико дана стрељана (Чолић, 1969; Радовановић, 1969).

ЂУРЂЕВДАНСКИ УРАНАК

На месту где је одржан састанак 6. маја 1941. и донета одлука о организовању отпора против немачког окупатора, у насељу Шумица, подигнуто је спомен-обележје. Споменик је био израђен од дрвених балвана на којима су биле причвршћене металне плоче са текстом. У време писања ове књиге металне плоче су биле скинуте, а дрвени делови у распадању. Спомен-обележје је подигнуто крајем седамдесетих година 20. века.

***

Шестог маја 1941. одржана је ђурђевданска смотре скојеваца у окупираном Петровграду. СКОЈ је у граду на Бегеју био је веома активан од самог почетка рата, а посебно од дана када је окупатор ушао у град. С обзиром на то да је у граду постојала скојевска организација која се већ у дотадашњем раду истакла у борби против окупатора, те да би се омладина још чвршће збила и окупила око родољубивог језгра, издата је директива да се 6. маја одржи састанак целе скојевске организације у граду. У преподневним часовима тога дана окупио се цели скојевски актив у насељу Шумица.

Састанку су присуствовали и неки чланови Партије. Тај дан је изабран како би се смотра лакше закамouflирала пред непријатељем, пошто је био обичај да се на Ђурђевдан изађе на уранак. У присуству око 200 скојеваца говорили су Миша Предић и Ратко Пурешевић, истакавши да је КПЈ једина снага у земљи која се припрема за оружану борбу против окупатора и да скојевци морају да буду први у борби за ослобођење земље. Присутни омладинци су с великим одушевљењем примили говоре, па су се ускоро заориле песма „Буди се исток и запад“ и „Широм света омладина нова“ (Зрењанин, 1966).

ЗРЕЊАНИН ЖАРКО

Споменик народном хероју Жарку Зрењанину откривен је 11. маја 1952. на главном градском тргу. Споменик је открио председник Републике Јосип Броз Тито (једини споменик у Војводини који је Тито открио). Године 1964. споменик је премештен са тог места и сада се статуа народног хероја Жарка Зрењанина налази испред зграде бр. 4 у Улици Краља Петра Првог Карађорђевића. Скулптура је висока 280 цм, широка 60 цм., колика је и ширина раскорака на постољу обложеном мермерним плочама црне боје. Димензије постоља: висина 1,30 метара, ширина 0,95 метара. Скулптура је рад вајара Радета Станковића из Београда. Израду споменика финансирао је Савез бораца од прикупљених добровољних прилога грађана.

На постољу је написано:

Народни херој ЖАРКО ЗРЕЊАНИН – УЧА 1902-1942
--

***

Жарко Зрењанин Уча (1902-1942), народни херој, најистакнутији организатор и руководилац НОБ-а у Војводини, секретар Окружног комитета КПЈ за јужни Банат 1932. године, секретар ПК КПЈ за Војводину 1938. године, члан ЦК КПЈ постаје на Петој земаљској конференцији у Загребу. Био је један од ближих сарадника Јосипа Броза Тита. Рођен је у Избишту код Вршца. Основну школу учио је у Вршцу, гимназију у Сегедину, Белој Цркви и Панчеву, завршио је учитељску школу у Сомбору 1923. године. Као учитељ у Кавадарцма, упознао је тегобе македонског сељака, што је пресудно утицало на његово политичко опредељење. Повратком у родни крај, 1926. године, посветио се револуционарном покрету. Члан КПЈ је од 1927. године. Први пут је ухапшен 1933. године и осуђен на три године робије; до 1940. године више пута је прогањан, затваран и мучен. Почетком 1939. године постаје политички секретар Покрајинског комитета КПЈ за Војводину, а 1940. године и члан ЦК КПЈ. Руководио је народним устанком у Војводини. Гестапо је чинио велике напоре да ухвати «црвеног генерала» (како су га прозвали). Четвртог новембра 1942, у време када је требало да иде на прво заседање АВНОЈ-а, опкољен је у селу Павлиш крај Вршца и том приликом је погинуо, За народног хероја проглашен је 5. децембра 1944. године. На другу годишњицу ослобођења Петровграда (1946) град на Бегеју добио је његово име. Песник и револуционар Оскар Давичо посветио му је поему «Зрењанин» (*Народни хероји*, 1982; Милићевић, 1965; Радовановић, 1969).

ЈЕВРЕЈСКО ГРОБЉЕ

На недакашњем јеврејском гробљу у улици Томашевачки друм постављен је спомен-обелиск од бетона висине 1,90 метара у облику троугла са странама од 0,45 метара. Аутор споменика је архитекта Милорад Бербаков из Зрењанина. На спомен-обелиску налази се следећи текст испод Давидове звезде:

На овом месту налазило се гробље
чланова јеврејске заједнице у
Зрењанину које је 1986. године
пренесено у Башаидску улицу.

Скупштина општине Зрењанин
Савез јеврејских општина
Југославије

***

Прве трагове досељавања Јевреја налазимо у архиви бивше Торонталске жупаније већ од 1747. године. У то време добило је дозволу боравка више јеврејских породица. Средином 19. века јеврејска црквена општина у Великом Бечкереку знатно је бројно повећана и материјално ојачала, тако да је око 1852. године подигла синагогу. Године 1896. подигнута је нова синагога, по плановима чувеног пештанског архитекте Липота Баумхорна. Та синагога била је једна од најлепших зграда у граду. Срушили су је Немци 1941. године (*Зрењанин*, 1966).

МАРИНКОВИЋ СОЊА И РОДОЉУБИ

Споменик-обелиск посвећен жртвама фашистичког терора, народном хероју Соњи Маринковић и родољубима стрељаним 31. јула 1941. налази се у насељу Багљаш на улазу у Зрењанин из правца Новог Сада. Идеју за подизању споменика дао је Савез бораца, који је обезбедио и средства од добровољних прилога тадашњих друштвених организација. Аутори споменика су: А. Миланов и А. Петричић. Споменик је израдио Грађевинско предузеће „Пионир“ из Зрењанина. Са градњом се отпочело марта 1954, а радови су окончани у октобру исте године. Споменик је откривен 2. октобра 1954, на десетогодишњицу ослобођења од фашизма и том приликом говорио је генерал-пуковник Коста Нађ.

Својом монументалношћу и употребљеним материјалима, као и геометризованом чврстом формом, споменик представља вредно остварење са високим ликовним квалитетима. Споменик је уједно и гробница родољуба стрељаних 31. јула 1941. године. На врху је звезда петокрака, од мермера, црне боје. Споменик је висок 11,8 метара, ширина постоља је 6,79 метара, а ширина самог стуба у подножју 2,25 метара. Споменик се састоји се од три уклопљена трапеза висине 7, 11. и 8. метара. Основни трапез је изведен од белог клесаног кречњака. Други је обложен белим мермерним плочама. Контраст даје трећи обрнути трапез од црне мермерне плоче, на којем је натпис:

НА ОВОМ МЕСТУ СТРЕЉАНИ СУ
СОЊА МАРИНКОВИЋ
народни херој

Из Зрењанина	Из Кумана		Из Меленаца
Петровић Зоран	Барачков Дина	Соларов Милутин	Берар Сима
Предић Михајло	Блажић Милица	Станчић Кајица	Бенгин Богољуб
Петровачки Љубомир	Блажић Лазар	Страјнић Славко	Габоров Ђура
Пурешевић Ратко	Брачков Сима	Татић Бранко	Гајер Драгољуб
Кеврешан Никола	Вијоглавин Шандор	Татић Тома	Кеврешан Славко
Штајн Ела	Вујетић Милан	Теодосин Миливој	Кишпрдилов
Лаза			
	Еримић Жива	Торњански Бошко	Куручев
Михајло			
	Еремић Светозар	Трифунковић Милутин	Намчов Миливој
Из Кикинде	Јешић Бошко	Цветић Бошко	Ракић Драга
Вујин Бранко	Калуђерски Миливој	Чолић Рацко	Ракић Милорад
Вујин Тинка	Киселички Рада	Чолић Милутин	Ракић Милан
Иличић Добривој	Коровљев Јован		Туцић Богољуб
Крстић Милош	Марков Сима	Из Новог Бечеја	Туцић Сава
Липован Јованка «Дада»	Марков Милица	Бергл Херман	Френц Иван
Путник Светозар	Маринач Аца	Главашки Боривој	Цветић Паја
Радојчић Паја	Мирчетић Иван	Иличин Веселин	
Терзић Нада	Мирчетић Лазар	Попов Милорад	Из Вршца
Чирлић Коста	Мишков Славко	Рецко Антал	Корнауер
Рудолф			
	Миланков Воја	Тапаи Шандор	Ленђел Јован
Из Панчева	Огњанов Тима	Хувен Маргита	Пека Викентије
Здравец Елиза	Петровић Жарко	Шлезингер Ђурица	Рихтер Јован
Јешић Живојин	Петровић Средоје	Шлезингер Стеван	Трњавчев Милан
Рајх Јован	Петровић Радислав		
Розаровски Емил	Петровић Љубомир	Из Избишта	Из Падине
	Попов Душан	Тот Фридрих	Гаус Емил
Из Арадца			
Никин Лазар		Из Уљме	
		Ранић Лаза	

***

Соња Маринковић (1916-1941), за народног хероја проглашена 8. децембра 1945. године. Напредни студентски покрет на Београдском универзитету упознао је њен самопрегор и свесрдно залагање на сваком задатку од 1934. године, када се уписала на

Пољопривредни факултет. Из акције у акцију, из једне политичке битке у другу, стасавала је Соња у одважног борца комунисту, развијала се у партијског руководиоца. Дом студенкиња и Војвођанска академска трпеза су два од многих поља на којима је деловала на окупљању и организовању студената за политичку битку и одлучну борбу. Упознаје је и омладина Војводине на састанцима и другим скуповима по многим градовима и селима, нарочито током летњих месеци. У Новом Саду је ухапшена 1939. године. Једномесечна „истрага“ под полицијском тортуром није могла ништа да открије, али је прекалила Соњу. После изласка из затвора наставила је револуционарни рад. Године 1940. постаје члан Покрајинског комитета КПЈ за Војводину. После окупације Соња прелази у Банат и ради на организовању Народноослободилачког покрета (НОП). Из базе у Петровграду Соња је кренула у Панчево, носећи извештај Покрајинског комитета који је требало пренети у Београд. Несметано је стигла у Панчево, успоставила тражену везу, пренела поруке и кренула у Београд. Уза све мере опреза, Соња није прошла незапажено. Препознао ју је један агент и ухапсио. У полицијској истрази од ње нису ништа сазнали. Са групом другарица и другова који су похапшени у Панчеву, Вршцу и другим местима јужног Баната, пребачена је у Петровград где је на Багљашу стрељана. На стрелишту није хтела да окрене леђа стрелачком воду, како су јој наредили, него је пркосно одговорила: „Пуцајте, ово су комунистичке груди!“ (Зрењанин, 1966; Радовановић 1969).

ПАЛИ БОРЦИ И ЖРТВЕ ФАШИЗМА

Споменик посвећен палим борцима у Народноослободилачком рату и жртвама фашистичког терора налази се у парку на Карађорђевој тргу, на месту где су после ослобођења сахрањени посмртни остаци стрељаних родољуба. Споменик је откривен 4. августа 1946, а на откривању споменика говорили су отац народног хероја Сође Маринковић и мајка првоборца Коче Коларова. Споменик је у облику усправног паралелопипеда, од гранита и тесаног камена. Идеју је дао Јосип Броз Тито, а израдио га је каменорезац Аладар Тунер према пројекту руског архитекте Александра Солодова. Аутор спомника тежи стварању утиска једноставности кроз геометризоване, прочишћене форме. Три концентрична круга, смањујући се по обиму, расту у висину до основног платоа са којег се диже вертикала споменика. Највећи круг је пречника 30 метара, озидан гранитом. Слободан простор намењен је зеленилу, као и други ниво. На трећем нивоу је кружна основа на којој је изидан споменик. Средства су обезбеђена од добровољних прилога грађана, радних организација и добровољним радом припадника ЈНА. Споменик је обложен црним мермерним плочама, висок је 8,7 метара, пречника 28 метара. Доња база је 1,30 метара у квадрату, а сам камени стуб 1,10 метара у квадрату. Увучене ивице су урађене у сивом граниту. До спомен-обележја воде четири гранитна степеништа под правим углом.

На врху се налази звезда петокрака, а на предњој и задњој страни по једна плоча са текстом. Текст на предњој страни је следећи:

Палим борцима за слободу,
жртвама фашистичког терора у великом
ослободилачком рату 1941-1944. године

На задњој страни пише:

Ви падосте жртвом и дадосте све –
крв, живот, младост ради слободе.

***

На месту где је постављен споменик вешани су родољуби за време НОП-а. После ослобођења овде су сахрањени посмртни остаци 200 родољуба, стрељаних и обешених у Зрењанину на разним местима. Између осталих ту су сахрањени: Жарко Турински, командант Севернобанатског партизанског одреда, и Коча Коларов, комесар Штаба партизанских одреда Баната. Одавде је 1946. године пренет и сахрањен у Вршцу народни херој Жарко Зрењанин Уча (Радовановић, 1969).

ПЕТАР ПРВИ КАРАЂОРЂЕВИЋ

Споменик краљу Петру Првом Карађорђевићу постављен је на Тргу слободе. На том месту је 1906. године подигнут споменик Ерне Кишу, који је 1920. године порушен, а на његово место је 1928. године подигнут споменик краљу Петру Првом. Тај споменик уништио је немачки окупатор 1941. године. На том истом месту подигнут је 1952. године споменик народном хероју Жарку Зрењанину, који је одатле премештен 1964. године.

Реконструкцију старог споменика краљу Петру Првом урадио је вајар мр Зоран Јездимировић из Београда на основу фото-документације, прикупљеног

материјала и сачуваних остатака споменика. Радови на обнови споменика започети су освештавањем темеља, које је 10. маја 1998. обавио владика банатски Хризостом. При полагању камена темељца, у темељ споменика положена је повеља на којој су исписани подаци о времену подизању споменика, као и имена чланова Одбора за обнову споменика.

Иако је споменик требало да буде завршен 1999. године, због низа неповољних околности крајем деведесетих, као што су бомбардовање СРЈ, недостатак финансијских средстава и друго, дошло је до дужег застоја у радовима на споменику. Откривање споменика обављено је 17. јануара 2006. године. Споменик је открио престолонаследник Александар Други Карађорђевић.

Ради сећања на утемиљиваче – велике донаторе за обнову споменика (чија је вредност 170.000 евра), на степенику споменика у нивоу тла исписана су њихова имена, и то: Шинвоз, Д.Д. Дијамант, Општина, Влада Србије, Карић фондација, Југоремедија, Дирекција града, ГИК Банат. Споменик је изливен у Уметничкој ливници „Станишић“.

Споменичка скулптура је висине 3,7 метара, два барелјефа су димензија 2 x 1,2 метра, постамент је димензија 3,35 x 1,35 метара, а прилазне степенице 7,10 x 5,10 метара.

***

Петар Први Карађорђевић (1844-1921), краљ Србије (1903-1918) и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (касније Југославија) од 1918. године. Син принца Александра Карађорђевића, који је био присиљен да абдицира 1858. године, живео са породицом у изгнанству. Борио се у француској војсци у француско-пруском рату и придружио се устаницима

у Босни и Херцеговини против Турака 1875. године. После убиства краља Александра Обреновића (1903), изабран је за краља Србије. Залагао се за уставно уређење земље и био познат по својој либерарној политици. У Првом светском рату Србија је стала на страну Француске и Русије. Године 1918. вратио се у Београд и проглашен је краљем новоосноване Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Борош, 2005; *Британика*, 2005.)

ПОГИНУЛИ БОРЦИ ИЗ МУЖЉЕ

Спомен-обележје борцима из Мужље подигнуто је на почетку улице Мађарске комуне. Спомен-обележје је од вештачког камена димензије 74 x 47 цм, а укупне висине 400 цм. На врху обележја је црвена звезда петокрака. Споменик, који су радили зидари Јожеф Косо и Михаљ Кембереци, посвећен је палим борцима и жртвама фашистичког терора 1942-1944. године.

На спомен обележју је написано:

EMLEKEZZUNKA A FALUNKBELI
HARCOSOKRA AKIK ELETUKET
ALDOZTAK PARTUNKERT A
JUGOSZLAV NEPKOZTAR-
SASAGERT AZ EGYSEGERT
ES TESTVERISEGERT

Revesz Antal	1942
Keszeg Lazar	1942
Toth Gyorgy	1941
Toth Jozsef	1941
Lavai Jozsef	1943
Marton Ferenc	1943
Toth Istvan	1943
Kelemen Andras	1943
Degi Jozsef	1944
Somorai Jozsef	1944
Szarvak Lajos	1944
Vizi Jozsef	1944
Borsos Istvan	1944

DICSOSEG A NEPFELSZABA-
DITO HARCOSOKNA K
ORIZZUK MEG A NEPFELSZA-
BADITO HARCOK VIVMANYAIT ES
EPITSUK NEPEINI JOBB JOVOJET

1952

***

У Мужљи је постојао већи број чланова и симпатизера СКОЈ-а и КПЈ. Не умањујући допринос свих њих за остварење права радника за достојнији живот свих људи и њихов допринос успеху НОБ-а,

поменућемо само оне по којима су назване улице у Мужљи.

Антал Ревес (1894-1942), револуционар, борац за слободу. Рођен је у Мужљи. Као двадесетогодишњи радник мобилисан је 1914. године и послат на Руски фронт, где је заробљен. Године 1917. активно учествује у Октобарској револуцији. Након повратка из рата, предано је радио на окупљању пољопривредних радника и оснивању њиховог синдиката у Мужљи. Био је један од главних организатора готово свих акција пољопривредних радника. Године 1921. основао је прву партијску ћелију у Мужљи и био њен секретар до 1941. године. Учесник је НОБ-а од првих дана. Ухапшен је 1942. године, али је после два месеца успео да побегне. После шест дана поново је пао непријатељу у руке и стрељан у Петровграду.

Кесег Лазар (1904-1942), борац за слободу, жртва фашистичког терора. Рођен је у Мужљи. Био је надничар кад је постао члан КПЈ; чврсто је остао на линији Партије и после окупације земље 1941. године. У жеку припрема за оружану борбу на њега се могло с потпуним поверењем ослонити. Од јесени 1941. до априла 1942. обављао је низ илегалних задатака за НОП. У својој кући држао је велике количине материјала за израду летака. Она је била склониште у које се долазило у свако доба, где се доносио илегални материјал, одржавали састанци, коначило. Ухапшен је 1942. године, стрељан, па обешен.

Иштван Тот (1907-1943), револуционар, жртва фашистичког терора. Рођен је у Мужљи. По занимању је био обућар. Као члан СКОЈ-а, био је организатор и учесник акција на скривању и чувању сакупљеног оружја и формирању база за илегалце. Готово сви

чланови ПК КПЈ скривали су се код њега. После једне провале, ухапшен је и погубљен.

Жожеф Деги (1923-1944), учесник НОР-а. Рођен је у Мужљи. До рата био је надничар. Као припадник Петнаесте војвођанске народноослободилачке ударне бригаде «Шандор Петефи», погинуо је у борбама у Барањи (Момчиловић, 1987).

ПОГИНУЛИ УЧЕСНИЦИ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Спомен-обележје погинулим учесницима Првог светског рата налази се на српском православном гробљу, које обухвата простор између улица цара Душана, Ресавске и Гробљанске.

Спомен-обележје је у виду стилизоване цркве од беле фасадне опеке чија је основа квадрат са страницама од 2,07 метара, а висине 3,50 метара. На врху се налази крст. С предње стране је мермерна плоча на којој је написано:

1914-1918

Из исте војске, с истих копорана,
Вознеси, господе, сјај с њихових рана,
Спојте их батством славјанског бескраја,
Србијо, мати и ти, русь родная

Р. Шајтинац

С леве стране, на посебном постолу, налази се мермерна плоча са текстом:

Овде почивају учесници
првог светског рата
69 српских ратника
Дринске и Моравске дивизије,
85 припадника руских јединица
и 194 Срба мобилисаних
од непријатеља

Са десне стране спомен-обележја налази се постоље са местом за паљење свећа.

***

Први светски рат (1914-1918) био је међународни сукоб између Централних сила (Немачке, Аустроугарске и Турске) и Савезничких сила (Француске, Британије, Русије, Италије, Јапана и од 1917. године САД). Када је Гаврило Принцип извео атентат на аустријског надвојводу Франца Фердинанда, у Сарајеву 28. јуна 1914, низ претњи и мобилизација резултирао је општим ратом до средине августа. У биткама које су затим уследеле изгубљени су многи животи, нарочито на Марни (1914), у Верденској бици на Соми (1916), на Дарданелима (1917) и другим. Савезници су почетком 1918. ојачани америчким трупама. Након неуспеле немачке офанзиве у другој бици на Марни, уследило је незадрживо напредовање савезника, током којег су освојени већи делови Француске и Белгије до октобра 1918, што је довело до новембарског примирја. Укупни број жртава процењује се на 10 милиона мртвих, 21 милион рањених и 7,7 милиона несталих и заробљених (*Британика*, 2005).

САЛАШ ЖАРКА ТУРИНСКОГ

На захтев СУБНОР-а, те на основу одлуке Скупштине општине Зрењанин, урађено је Спомен-обележје „Салаш Жарка Туринског“. Спомен-обележје у виду раоника, изливено у бронзи, подигнуто је 2. октобра 1985, на дан обележавања 41. годишњице ослобођења од фашизма. Рад је вајара Младена Маринкова из Новог Сада. Споменик је открио Ђорђе Стојшић, тадашњи председник Председништва ПК СК Војводине. Комплекс спомен-обележја обухвата 25,80 хектара, од тога 2,25 хектара је квалитетно песковито земљишта на брегу, а 3,55 хектара је слатинасто земљиште које се користи као пашњак. Кроз комплекс до спомен-обележја води 400 метара дуга стаза од гранитне коцке. Озелењавање је изведено 1985. године само на квалитетном земљишту. Засађено је око 400 разноврсних садница. Убрзо је због слабог одржавања и бесправне сече, парк запуштен.

***

У југозападном делу града, на месту званом „Виногради“, налазио се виноград Жарка Туринског Арсе. У том винограду одржавани су тајни састанци ради организовања отпора окупатору. Убрзо после позива наустанак, 4. јула 1941, широм Војводине почиње оснивање партизанских одреда. Саопштен је проглас ЦК КПЈ поводом Хитлеровог напада на СССР и сачињен проглас ПК КПЈ народима Војводине, штампан на српском, немачком и мађарском језику. Директиву за устанак већ је био донео Жарко Зрењанин са Мајског саветовања у Загребу 1941. године. На салашу је 23. јуна 1941. одржан историјски састанак ПК КПЈ за Војводину, на којем је одлучено да се крене у борбу

против окупатора. Извештај је поднео Жарко Зрењанин Уча, политички секретар ПК КПЈ, и пренео инструкције генералног секретара КПЈ Јосипа Броза Тита, са којим се дан раније састао. Од 17 чланова ПК КПЈ, девет их је било из Баната, па је логично било да се та седница одржи у Петровграду. Виноградарска кућица, власништво Жарка Туринског Арсе, земљорадника из Зрењанина и предратног члана Партије, члана ОК КПЈ за северни Банат, и пре је била место састајања комуниста. Салаш Жарка Туринског је још августа 1940. послужило за састанак Пете конференције СКОЈ-а, значајне за Војводину, у чијем је раду учествовао и Иво Лола Рибар, секретар ЦК СКОЈ-а. Наредне године, 15. маја, одржан је састанак Секретаријата ПК КПЈ за Војводину, а 18. јуна састанак ОК КПЈ за северни Банат. На том историјском састанку одлучено је да се оснује штаб народноослободилачких партизанских одреда, за чијег је команданта изабран Данило Грујић, а за комесара Светозар Марковић. Одлучено је да се војни штабови организују при окружним партијским комитетима, а да партијске организације оснују војне десетине (Мраковић, 2004).

СВЕТИ ИВАН НЕПОМУК

Споменик у облику дрвене скулптуре светом Ивану Непомуку налазио се на крају јужног крила зграде Скупштине општине Зрењанин, у ниши на сусретању са оградом Градске баште. Споменик је уклоњен 1945-1946. године. Ниша је уоквирена барокним едикулом, са тордираним стубовима и купастом надстрешницом од стакла и гвожђа.

Освештање новоподигнутог споменика св. Ивану Непомуку обављено је 16. маја 2008, на дан када

Католичка црква слави тог свеца, кога народ сматра заштитником градова од поплава. Аутор садашњег споменика, који је израђен у металу, јесте мр Зоран Јездимировић, вајар из Београда.

***

Свети Иван (Јан) Непомук, заштитник Чешке и Прага, родио се у селу Помук 1350. године. Хришћанин одан својим идеалима окончао је живот мученички. Погубљен је 16. маја 1393. као жртва борбе црквене и световне власти. Наиме, он је по цену живота одбио да као прашки викар саопшти краљу Вацлаву шта му је краљица рекла на исповести. Погубљен је и бачен у Влтаву. Према предању, каже се да је мртво тело Ивана Непомука бачено са моста у реку плутало чудесно светлећи. Од тада се сматра заштитником свих мостова и река, и углавном му се посвећују цркве у градовима које леже на реци и имају велики број мостова. (Позната је Непомукова скулптура на Карловом мосту у Прагу.) Папа Инокентије Тринаести прогласио га је за свеца 1721. године (*Британика*, 2005).

СВЕТИ РАФАИЛО БАНАТСКИ

Капела светог Рафаила, монаха и чудотворног исцелитеља, налази се поред цркве Ваведењског храма из 1777. године, у улици цара Душана.

Године 1990. основан је црквени хор „Преподобни Рафаило Банатски“, као мушки хор храма Светог ваведења.

***

Преподобни монах Рафаило проглашен је за светитеља по одлуци Архијерејског сабора Српске

православне цркве 1965. године. Помиње се 29. августа, дан после Велике Госпојине, славе Граднулице и Ваведењске цркве. Он је био Србин из Баната, родом из околине Бечкерека, у коме је живео пре замонашења, те на крају живота као монах и светитељ. Време живота светог Рафаила је крај 16. и почетак 17. века. Монашки постриг примио је у манастиру Дреновац, метоху манастира Хиландар. Одатле одлази у манастир Хиландар, где живи строгим испосничко-подвижинским животом. Бог га обдарује даром исцелитеља, о чему сводичи натпис на његовој икони из 18. века у олтару хиландарског храма у Светој гори. Крајем 17. века враћа се у Банат, у храм Светог ваведења, у који је прешло братство његовог матичног манастира Дреновац. Због турског насиља 1696. године, братство манастира долази у храм Светог ваведења, око којег се простирала столетна брестова шума, и ту подиже дом са две ћелије од непечене цигле, покривене трском и даском. Са западне стране подигли су ћелију од непечене цигле и покрили је чамовом шиндром; у њој је живео и исцељивао вернике монах Рафаило. О његовом исцелитељском дару сводече многобројни предмети исцељених верника у капели над његовим гробом. Култ светог Рафаила учврстио се и предањем да је из вишевековног старог бреста у порти, после монахове смрти, потекла вода исцелитељске моћи. Брест је заштићен као природно добро. Стари брест у порти цркве осушио се седамдесетих година прошлог века, одсечене су му гране и заштићен је тршчаним кровом. Обим стабла је 512 цм, пречник 163 цм. Претпоставља се да је стар између 400 и 500 година, јер постоје записи о њему још из 17. века, а везани су за хиландарског јеромонаха Рафаила, који се подвизивао у манастиру што се налазио на месту данашње

Ваведењске цркве. Још за живота, чувене су биле његове исцелитељске молитве, преко потребне у то време напаћеном српском народу. Након његовог упокојења, побожан народ се почео окупљати око његовог гроба, о чему сведочи запис из 1758. године (Поповић, 2001).

СТОГОДИШЊИЦА МУЖЉЕ

Спомен-обележје поводом сто година формирања насеља Мужља налази се у улици Мађарске комуне испред предшколске установе. Спомен-обележје је израђено од армираног бетона у облику спојене две коцке које симболизује везаност житеља за овај животни простор. Спомен-обележје је откривено 1990. године. У подножју обележја је написано:

1890-1990
MUZSLYA POLGARAI
ŽITELJI MUŽLJE

***

Насеље Мужља налази се јужно од Зрењанина на удаљености од 4. км. Протеже се десном обалом реке Бегеј. Због близине града и свог економског и политичког утицаја, насеље је често мењало статус, некад као самостална општина, некад као десети округ града, затим као његов трећи приградски реон, после опет као јединствена самостална општина и, сада, као саставни део Зрењанина.

Године 1890. у риту, на подручју званом Горња Мужља, формирано је насеље од око 400 породица. Планом колонизације предвиђено је да се овамо доселе

Мађари из Моноштора, Акача Леринцфалве, Малог и Великог Бикача и Сајана. Иако је планом колонизације свака породица добила осам јутара оранице, квалитет те земље и честе поплаве нису омогућавали добар род и поред брижне обраде. Све то је допринело тешким условима живота. Године 1890. Мужља је имала око 3.000. становника а 1990. године више од 13.000. душа. Миграција становништва била је карактеристична и за Мужљу. Пре Првог светског рата постојао је талас исељавања, затим се од средине педесетих година готово сто породица иселило, али су се истовремено досељавале породице из банатских села где су живели Мађари (Карл, 1990).

СПОМЕН-ОБЕЛЕЖЈЕ ПОГИНУЛИМ ОД 1990. ДО 1999 г.

Спомен-обележје са именима погинулим припадницима војске, полиције и добровољаца, страдалих у ратним сукобима у Хрватској, Босни и Херцеговини и на Косову од 1990. до 1999. године. откривен је 28. јуна 2011.г. Спомен-обележје постављено у Улици краља Петра Првог, израђено је на иницијативу Удружења ратних војних инвалида (РВИ) Зрењанина и СУБНОР-а, а по пројекту архитекте Милице Ковач. Спомен-обележје је у виду три засебна споменика, спомен-чесме и водене површине.

На откривању спомен-обележја венце су положили градоначелник Зрењанина Милета Михајлов и председник Скупштине града Александар Мартон. „Са овог места на велики празник Видовдан желимо да поручимо јавности да ниједан злочин не сме проћи некажњено, а ниједан изгубљен живот не сме се употребити у политичке сврхе, распиривање верске и

националне мржње“ рекао је Михајлов. Представници Ратних војних инвалида навели су да би спомен-обележје требало да буде симбол мира будућим генерацијама како се страдања никада не би поновила. У име породица погинулих бораца говорила је Јованка Павловић која је казала да су на плочама спомен-обележја исписана имена педесеторо погинулих из Зрењанина који су покушали са сачувају територијални интегритет и суверитет државе. Поред чланова породица погинулих бораца венце су положили и представници покрајинских удружења РБИ, РВИ Србије као и СУБНОР-а.

На спомен-чесми је написано:

ЗА ЧАСТ И
СЛОБОДУ
ОТАЦБИНЕ
ЗА РОД РАДИ
ПАМЋЕЊА И
ИСТИНЕ

На три засебна споменика су исписана следећа имена:

Анђелковић Срба 1966-1991	Ерингер Анђелко 1962-1991	Обрадовић Миломир 1958-1991
Бајкић Миленко 1941-1992	Илић Вукосав 1954-1991	Обрадовић Милован 1972-1991
Балаж Тибор 1971-1991	Јаношев Остоја 1966-1993	Павловић Зоран 1968-1992
Бикић Предраг 1963-1991	Јоргин Радован 1956-1999	Пиварски Стојан 1965-1992
Блажић Вељко 1963-1992	Кепић Славиша 1979-1999	Радованчев Добривој 1955-1992
Бојиновић Горан 1970-1994	Ковач Игњат 1950-1993	Ристић Василије 1975-1994
Букић Јеленко 1976-1999	Мајсторовић Јован 1949-1992	Роквић Драган 1972-1999

Васиљев Далибор 1973-1994	Марин Горан 1980-1999	Салајић Душан 1964-1992
Виши Јанош 1950-1991	Марковић Видоје 1960-1991	Салак Саша 1972-1999
Вишковић Миљивој 1949-1991	Мекић Мирко 1968-1991	Стојаков Драган 1961-1991
Вујичић Никола 1970-1998	Михајлов Миљивој 1964-1991	Стојков Јовица 1970-1992
Вулеташ Ненад 1971-1994	Михајлов Миодраг 1955-1991	Томић Александар 1970-1992
Граовац Момир 1972-1992	Несторов Иван 1948-1991	Туро Ото 1956-1993
Дрндарски Милан 1963-1991	Несторовић Радета 1959-1991	Тушевљак Горан 1963-1992
Ђурић Пајо 1948-1999	Новаковић Ратко 1944-1992	Хорват Петар 1968-1991
Ердџан Сава 1961-1999	Докман Милан 1947-1995	Хорњак Горан 1961-1991
Ђекић Мирослав 1957-1993	Цветковић Новица 1969-1992	

СТРЕЉАНИ БОРЦИ ПЕТРОВГРАДСКОГ ОДРЕДА

Спомен-обелиск стрељаним борцима Петровградског партизанског одреда налази се на Михајловачком друму, на месту где је накада био салаш Душана Бошњака. Обелиск је подигнут од армираног бетона, висине 3 метра. Споменик је у облику пирамиде која је постављена укосо, а са доње стране, такође укосо, постављена су три шиљка. Споменик је пројектовао архитекта Тибор Бенце из Зрењанина. Финансијска средства обезбедила је Трећа месна заједница од добровољних прилога грађана.

На споменику стоји следећи текст:

U rumen zore što sviće
i zove,
zove u novi svetli dan
koji će doći.

Borci Velikobečkerečkog partizanskog
odreda izveli su u leto 1941. godine
masovnu akciju paljenja žita.
Okupator je 26 jula 1941. godine
streljao na ovom mestu
Kolarov Vladimira Koču iz Zrenjanina,
Šulman Ružu iz Zrenjanina,
Aldan Tiberija iz Kikinde,
Arsenov Stojana iz Kikinde,
Trank Samuila Šandora iz Zrenjanina.

***

Борци Петровградског партизанског одреда изводили су у лето 1941. године масовне акције паљења жита. Двадесет петог борци одреда запалили су камаре са житом, а окупатор је за одмазду сутрадан стрељао родољубе.

Петровградски партизански одред основан је почетком друге декаде јула 1941. у петровградском атару. Приликом формирања имао је десетак бораца, касније седамнаест. Командант одреда био је Милош Јованов, његов заменик Јанош Сечењи, политички комесар Тома Тошков (после Фрања Херцог), а заменик комесара Михаљ Сењи. Одред је био повезан са илегалним десетинама у Петровграду и дејствовао је северно од града, према Елемиру и Меленцима. Откривен је у атару недалеко од Бошњаковог салаша, 26. јула, опкољен од јаким немачких и полицијских снага, те разбијен. Део његових бораца ушао је крајем јула у новоосновани Стајићевско-петровградски одред.

за чијег командата је постављен Милош Јованов, а за политичког комесара Јанош Сечењи (па Милојко Филипчев). У јесен те године дејствовао је у саставу Севернобанатског партизанског одреда. Петровградски одред је поново формиран септембра 1944. од делова Петог банатског партизанског одреда. Командант му је био Велислав Соларов, а комесар Светислав Маркушев. Одред је средином септембра ушао у састав Тринаесте војвођанске бригаде (*Лексикон НОР-а*, 1980; Момчиловић, 1977; Радовановић, 1969).

СТРЕЉАНИ РОДОЉУБИ

Стрељаним родољубима подигнут је спомен-обележје на Житном тргу. Аутор споменика је архитекта Милорад Бербаков из Зрењанина. Споменик се састоји од три обелиска, висине 6, 4,5 и 3,5 метара, и положених каменова. Око споменика је било постављено 30 жардињера које су симболизовале број жртава фашистичког терора. Оне у тренутку писања ове књиге нису постојале. Споменик је откривен поводом 45. годишњице устанка 4. и 7. јула 1986, а открио га је Милан Прибић Ђокица, првоборац и организатор устанка у нашем крају.

На споменику је написано:

НА ОВОМ ТРГУ ЈЕ НЕМАЧКИ
ОКУПАТОР 9. ЈАНУАРА 1942. ГОДИНЕ
ОБЕСИО 30. РОДОЉУБА

Шандор Новаковић	Фрања Петровић
Јосип Паул	Имре Петровић
Богољуб Бошњак	Драгољуб Рац
Ненад Велчев	Вукашин Раду
Иван Виоглавин	Пикула Станку
Жива Глишин	Урош Станку
Север Дражић	Петар Стојков
Драгутин Ђура	Милош Стојков
Душан Златар	Рада Стојков
Бранко Јевремов	Тоша Стојков
Предраг Маленчић	Драго Торбица
Никола Мершан	Олга Убавић
Др Лазар Мијатов	Пера Ферковић
Вељко Мишковић	Андрија Шаран
Милан Новаковић	Јаков Шаран
7. јула 1986. године	Грађани Зрењанина

Споменик је подигнут на иницијативу месне заједнице „Сечењи Јанош“.

***

Нова 1942. година отпочела је у нашем граду крвавим пиром злогласног Јураја Шпилера и његових целата. Седмог јануара сви затвореници у судском и полицијском затвору добили су дозволу да се састану са породицама. Многима је ово било последње виђење.

Сутрадан, 8. јануара око 20 часова, у судски затвор долази Шпилер у пратњи агената и чита имена једног по једног затвореника, издвојених за сутрашње стрељање. Прочитао је 150 имена. Они су стрељани 9. јануара у знак одмазде за убијена три окупаторска

војника, стражара у кикиндском атару. Стрељани су у Банатском Аранђелову, Драгутинову, Мокрину, Кикинди и Петровграду. У граду на Бегеју су тога дана око 12 часова биле све улице око суда блокиране. Ухапшени родољуби, повезани у групе по десет, постројени су испред зида малог судског дворишта, где су и стрељани. Полицијски комесар Штајер прилази жртвама и из револвера испаљује метак у оне који су давали знаке живота. За пола сата уништено је 30 живота, већином младих људи.

Пред судском зградом стајало је десет кола поручених за преношење жртава на место одређено за вешање стрељаних родољуба. Преплашени Роми утоварују жртве. У пратњи немачких стражара, колона креће према Житном тргу. Полицијски наредник Андрија Халас наређује Ромима да певају. Ипак колона остаје нема. Када су стигли на место где су постављена вешала, стражари наређују Ромима да поскидају жртве са кола и да их обесе. Зорки Раду наређено је да обеси рођеног брата; он под полицијским бичем извршава наређење. Када су жртве повешане, Немци терају Роме да певају „Је л` ти жао што се растајемо“. Лешеви су висили 24 часа, а затим су колима пренети на Багљаш и сахрањени у заједничку гробницу.

После ових догађаја терор окупатора није престајао (*Зрењанин*, 1966).

ЧЕСМА-ФОНТАНА

Чесма-фонтана, коју су осмислили Милутин и Новак Мићић, посвећена је педесетогодишњици оснивања и рада Аутотранспортног предузећа, Зрењанин. То је једини споменик у граду који је израђен у виду мозаика. Фонтана-чесма откривена је

1999. године. Садржи комплекс од 13 мозаика, на којима су приказани симболи: цвет, човечја шака, сунце, човек, змија, вода, птица, риба, сунце, 1948-1998.

На мозаику је исписано:

Свим људима
оку души телу
Милутин и Новак Мићић

***

Милутин Мићић је рођен 1961. године у Прибојевићима. Завршио је Академију ликовних уметника у Београду 1986. године, а 1989. године и постдипломске студије на истој академији. Године 1991. био је на стручном студијском путовању (Париз, Site Internationale Des Arts).

II

СПОМЕНИЦИ

КОЈИ СУ УКЛОЊЕНИ

ЕРНЕ КИШ

На главном градском тргу, 1906. године, подигнут је споменик Ернеу Кишу, једном од вођа Мађарске буне 1848-1849. године. Споменик је радио мађарски вајар Бела Раднаи. Постоље је било од белог мермера, споменик од бронзе, висок 5 метара. Споменик је срушен 1920. године, уз помоћ локомотиве малог воза, који је тада пролазио кроз центар града.

***

Ерне Киш је рођен 14. јуна 1799. као треће дете елемирског властелина Агоштона Киша и Ане, рођене Богдановић. Још као дете Ерне је био заинтересован за војничку службу, историју ратова и коње. Као војни питомац, прво је службовао у Италији 1821. године. У Елемир се враћа после две године са Аном Турати, невенчаном женом, која убрзо рађа девојчице близнакиње.

Револуција 1848. године проширила се и на Мађаре који су предвођени Лајошем Кошутом тражили увођење права круне светог Стефана. Ти догађаји су затекли Ернеа Киша и његов гарнизон у Новом Печују, као вишег аустријског официра, али у души је био мађарски патриота. Маја 1848. основан је независни мађарски министеријум, а сва мађарска војска која се налазила на територији Мађарске морала је положити заклетву на нов мађарски устав. Киш је у међувремену постао први генерал нове мађарске војске, и положио је у Бечкереку 2. августа 1848. заклетву, изговарајући речи заклетве са балкона зграде Жупаније. У почетку револуције у Бечкереку и околини била је изражена солидарност свих грађана, без обзира на верску и националну припадност. Раздор настаје касније, када је неке од мера мађарске владе српско становништво протумачило као мере против Срба. Буна се проширује по српским местима, а за команданта војске у побуњеној области наименован је Ерне Киш. Борбе су се водиле до августа 1849, када је Лајош Кошут поднео оставку. Власт преузима Артур Гергеј. Киш је, са осталим официрима, ухапшен и спроведен у затвор у Араду. Смртна казна им је прочитана 5. октобра у 9 часова, а сутрадан је извршена. Првобитно су земни остаци, у тајности, пренети у Катарину и сахрањени у

породичној гробници брата, а тек 1872. године сахрањен је, уз војне почасте, у породичној крипти у католичкој цркви Светог Аугустина у Елемиру.

КРАЉ ПЕТАР ПРВИ

Градња оригиналног споменика започета је 1924. године на основу пројекта Рудолфа Валдеца (1872-1929), хрватског вајара који је својим радом обележио епоху скраја 19. и почетка 20. века у хрватској, односно југословенској скулптури. Валдец се определио за традиционалну тројну поделу споменика: степенасто подножје, средњи део као постамент са два рељефа који представљају мотиве из живота краља Петра Првог: пут кроз Албанију (краљ је представљен како седи, погрбљен под тешким теретом туге и бола, на средњаку топа који вуку изгладнели волови) и поворка на Теразијама после крунисања (краљ је средишња, главна фигура на коњу, са краљевским плаштом, круном и скиптаром у руци). У горњем делу, на постаменту, представљен је краљ Петар Први како, седи огрнут плаштом јаше на коњу, гологлав, са гестом меће мач у корице. Коњ је у пози каскања.

На постаменту на широј јужној страни је исписано:

Кралю Петру првомоумоу
благородарьиин народъ
своѣмоу ослободителю

На другој северној страни постамента пише:

Благо томе ко до
вијек живи имао
се рашта и родити

Са предње стране постамента написано је:

Ослободио сам
народ свој – а
сада враћам
мач у корице

У фундамент споменика свечано је 4. маја 1926. положен документ исписаног на пергаменту и смештен у гвозденој касети. Споменик је откривен 1. децембра 1928. године (Борош, 2005).

***

Споменик су срушили фашисти 1941. године, а од каменог постамента су после ослобођења израђене степенице на главној пошти у граду.

СТРАДАЛИ ЈЕВРЕЈИ

Страдалим Јеврејима за време Другог светског рата био је постављен споменик на бившем јеврејском гробљу на Томашевачком друму. Данас се споменик налази у средини простора где су премештени сви надгробни споменици са бившег јеврејског гробља, а који се налази у Башаидској улици. Споменик је израђен од мермера, висок је 2 метра, на постољу израђеном од камена. Испод звезде петокраке стоји текст:

Za uspomenu
deportovanih i mučki
ubijenih 1200 Jevreja
grada Petrovgrada

Smrt fašizmu-Sloboda narodu

Испод текста је Давидова звезда. На задњој страни споменика је текст:

Spomen podiže
JNOF - Petrovgrad
1946

***

У Петровграду је живело око 1.300 Јевреја, што је чинило 31,6 одсто Јевреја у Банату, односно више од три одсто становника у граду. У Петровграду су Јевреји имали своју општину, богомољу, библиотеку и друге верске и културне установе и вредности. Међу њима је било доста трговаца, индустријалаца, занатлија, лекара итд.

Чим су се намачке трупе сместиле у граду, почело је са масовним хапшењем Јевреја. Одвођене су целе фамилије, а њихови станови запечаћивани, али само дотле док нису били додељени некоме од немачких официра или водећим фолксдојчерима. У првом таласу похапшено је у граду 480 мушкараца и 20 жена, а у другом око 700 мушкараца, жена и деце.

Ухапшене Јевреје током априла 1941. Немци су затварали мањим делом у просторије Судског затвора, а већим делом на горњи спрат Централне основне школе. Касније је тај привремени затвор укинут, а сви похапшени Јевреји концентрисани су у посебан логор за који је била припремљена касарна у данашњој Македонској улици. Командант тог логора био је петровградски Немац Франц Гросман, кога су логораши упознали као веома суровог човека.

Средином августа 1941. војни заповедник Србије донео је одлуку о депортацији свих Јевреја из Баната. Тако су 14. августа изненада похапшене све оне

јеврејске фамилије у граду које су до тада биле у својим домовима. Имали су само неколико минута на располагању да се спреме и да узму најнужније ствари с највише 3.000 динара. Боравак тих људи жене и деце у логору трајао је само неколико дана.

У логор у Петровграду дошао је 18. августа СС официр Ернст Целер, сазвао све логораше и саопштио им да за пола сата сви буду спремни за напуштање логора. Људи су покупили оно шта су имали са собом и сврстали се у дугу колону, која је кренула улицама што су водиле од логора према пристаништу на Бегеју. Наоколо су били припадници „Дојче Маншафта“ са пушкама на готовс, а на челу колоне јахао је вођа на коњу. Било је веома вруће и људи су се једва кретали, одбацујући успут део свог пртљага, који је иза колоне остајао на улицама. На пристаништу сви су били укрцани на дереглију и брод. Срећнији су били они који су доспели на брод, јер су брже стигли Бегејом, Тисом и Дунавом до београдског пристаништа. Деревлији су била потребна 24 часа да пређе исти пут. Колико је то било напорно за прегладнеле и измучене људе, видело се и по томе што је на путу било и смртних случајева (*Зрењанинске ватре*, 1987; Радовановић, 1969).

СТРЕЉАНЕ ЖРТВЕ ФАШИСТИЧКОГ ТЕРОРА

Стрељаним жртвама фашистичког терора родитељи су на Багљашу подигли споменик од вештачког мермера. Напомиње се да породице настрадалих нису желеле да се посмртни остаци жртава сахране у заједничку гробницу са осталим жртвама. Израду споменика финансирале су породице погинулих. У време писања ове књиге тај споменик био

је склоњен. На споменику је била постављена мермерна плоча, на којој је био написан текст:

Овде лежи 17 другова стрељаних 19. 4. 1941.

Испод тога је фотографија мужа и супруге, а затим даљи текст:

Средоје Суботички живео 42. г. из Драгутинова, супруга му Цвета рођена 1893. г., Милош Милованов из Драгутинова, Душан Николин, из Ср. Црње, Иван Филипov, из Ср. Црње, Влада Субин, из Ср. Црње, Младен Ђурин, из Ср. Црње, Жива Годоров, из Ср. Црње, Миленко Дошен, из Хетина, Лаза Ресановић, из Хетина, Милан Обрадовић, из В. Степе, Илија Гепановић из В. Степе, Михајло Тинтар, из Глине, Марко Борић, из Башаида, Вељко Мијућин, из Башаида, Милан Савин, из Башаида, Ераковић и Дечевић.

Овај споменик подиже своме мужу и његовим друговима и себи за живота Цвета Суботичка

***

У понедељак 14. априла 1941. око 17 часова ушле су у наш град веће немачке јединице под командом мајора Фолера, који је позвао чланове Привременог одбора и саопштио им да у име немачке војне команде преузима власт.

Већ током те прве ноћи становници нашег града осетили су шта им доноси Хитлеров нови поредак. Многи су ухапшени, њихова имовина опљачкана, а

тима је почела окупација нашег града, која је трајала четири године.

Чим се распала војска старе Југославије, партијске и скојевске организације примиле су директиву да приступе систематском прикупљању оружја муниције и друге опреме.

Домаће Швабе жељно су очекивале моменат када ће почети да се свете недужном становништву. Та жеља им је испуњена 19. априла 1941. године. Око 10 часова јадан камион је стигао на Багљаш и из њега је извучено 17 жртава одређених за стрељање. Уочи тог првог стрељања у Петровграду, војна команда окупаторске силе издала је кратко саопштење на немачком, мађарском и српском језику са списком лица која су убијена према пресуди Ратног суда од 19. априла 1941. због пљачке, поседовања оружја и насиља према немачким поданицима.

Стрељање недужног становништва изазвало је велико интересовање домаћих Шваба, те је маса похрлила да присуствује том крвавом пиру (*Зрењанин*, 1966; *Радовановић*, 1969).

III

СКУЛПТУРЕ

АНТИЧКИ КИПОВИ НА ВРХУ ЗГРАДЕ БИВШЕГ СОКОЛСКОГ ДОМА

Захваћени општом идејом соколарства, почетком прошлог столећа и житељи Великог Бечерека оснивају друштво „Српски соко“. То друштво, које је из годину у годину бивало све масовније, учествовало је на многим слетовима широм Војводине. Пошто ни после 1918. године нису добили нове просторије и сале за вежбање, челници друштва одлучују да купе жупанијско имање на којем би се саградила Соколана. Са градњом се отпочело 1924. године.

За архитектонски изглед те грађевине (сада је у њој ДТВ «Партизан») побринуо се Драгиша Брашован, Банаћанин родом и у то време већ афирмисани инжењер са дипломом будимпештанског Техничког факултета. То дело припада његовој фази постмодернизма. Као да се архитекта овде игра академским обрасцима, супростављајући хоризонталама основног волумена грађевине вертикалне елементе прочеља у виду дорских стубова поред улазног портала. Изнад стубова су изведени постаменти за скулптуре атлета као симбола спортске вештине и духа. Радио их је водећи скулптор тога времена Рудолф Валдец, чију је уметничку вредност потврдило време (Каравида, 2002).

**СКУЛПТУРА „ДЕЧАК И ЛАНЕ“
У ЖУПАНИЈСКОЈ БАШТИ СКУПШТИНЕ
ОПШТИНЕ ЗРЕЊАНИН**

Скулптура је дело Јована Солдатовића (1920-2005). Рођен је у Черевиху, завршио је Ликовну академију у Београду. Сматра се оснивачем новосадске Академије уметности. У раној стваралачкој фази користио је импресионистички поступак у обради фигура, углавном животиња, да би у доцнијој фази оне добиле растреситу форму, симболично одсликавајући трагичност људског постојања. У његова најпознатија дела сврставају се *Споменик шајкашким борцима* код Жабља из 1962. године, *Породица* посвећена жртвама рације 1942. године у Новом Саду, циклус *Бележења човека* и друга (*Британика*, 2005)

**СКУЛПТУРА „СРНЕ“
У улици БЕОГРАДСКИ ПУТ испред зграде бр.1
Аутор скулптуре је Јован Солдатовић**

**СКУЛПТУРА „ОМИЦЕ“
У пасажу зграде
у улици Александра Карађорђевића бр. 28
Аутор скулптуре је Јован Солдатовић**

**СКУЛПТУРА „КОМПОЗИЦИЈА“
У ЖУПАНИЈСКОЈ БАШТИ СКУПШТИНЕ
ОПШТИНЕ ЗРЕЊАНИН**

Скулптура је дело Јована Кратохвила, београдског скулптора. Академију ликовних уметности у Београду завршио је 1949. године, учио је код С.

Стојановића. Предавао на Академији за ликовне уметности на одсеку скулптуре. Излагао са групом *Самостални* и групом *Простор 8*. Имао је више самосталних изложби. Кратохвил је један од истакнутијих представника у српској скулптури. Почео је са реалистичком скулптуром, а касније је, преко стилизованих и асоцијативних облика, дошао до апстрактне концепције у којој доминира архитектура маса. Радио је у металу форме механичког карактера и истраживао поступке у пластичним материјалима. Аутор је неколико јавних споменика (Земун, Авала) (*Енциклопедија*, Загреб, 1964).

СКУЛПТУРА „ПРЕЉА“ ИСПРЕД КАТЕДРАЛЕ И ГРАДСКЕ БИБЛИОТЕКЕ

Скулптура „Преља“ (166-75 цм) академске вајарке Љубице Тапавички свечано је откривена последњег дана 2009. год. Скулптура је посвећана истрајној, вредној банатској жени, одгојитељици нараштаја, ненаметљивом стубу породице.

Љубица Тапавички (1925-2006) припада генерацији наших послератних вајара, рођена је у Тарашу. Школовала се у Зрењанину и Београду. Завршила је Академију ликовних уметности у Београду (1953) у класи професора Сретена Стојановића и Илије Коларовића. На истој академији је окончала и последипломске студије (1956). Више од две деценије радила је као ликовни педагог. Иако је живела у Београду остала је чврсто везана за завичај. Приврженост завичају исказала је и 1982. г. када је граду Зрењанин поклонила двадесет својих радова. Поклон се чува у Народном музеју и делом је изложен у сталној поставци. Посебна специјалност су јој били

ситна пластика, медаље и плакете у којима преовлађују стари банатски мотиви. Добила је трећу награду за медаљу „Злата“ у Паризу 1967. г.

СКУЛПТУРА „МАЛА СКИЦА ЗА КОЊА“ У ЖУПАНИЈСКОЈ БАШТИ СКУПШТИНЕ ОПШТИНЕ ЗРЕЊАНИН

Та композиција Томе Росандића била је модел за „Коње врале“ пред улазом у Скупштину СР Србије у Београду.

Тома Росандић (1878-1958), вајар, рођен је у Сплиту. Каменорезачки занат учио је у Сплиту, а вајарство у Венецији и Бечу. Пре Првог светског рата живео је у Београду, потом у Француској и Лондону, а од 1937. године поново се настањује у Београду. Био је први ректор новоосноване Академије ликовних уметности. Постао је познат 1911. године на међународној изложби у Риму, а излагао је успешно своје радове у земљи и иностранству. Створио је сопствени уметнички израз, ослањајући се на класичне узоре. Изузетно плодан стваралац, радио је фигуре, бисте, рељефе, споменике у камену, бронзи, дрвату, световног и религиозног карактера, монументалних и малих димензија, за тргове, паркове и приватне колекције (*Британика*, 2005).

СКУЛПТУРА „ЖАР-ПТИЦА“ У улици БЕОГРАДСКИ ПУТ испред зграде бр.1.

Аутор скулптуре је Нандор Глид. Нандор Глид (1924-1997) рођен је у Суботици. Дипломирао је на Школи за примењену уметност у Београду 1948. г., а на Академији примењених уметности у Београду 1951. г.

Учесник је НОБ. До 1957. г. ради портрете, фигуре у духу умереног експресионизма и композиције са оружјем. Касније израђује монументалне споменике са снажним осећајем за асоцијативну структуру форме. Бавио се такође илустрацијом и графиком у вези са тематиком логора. Извео је више споменика жртава фашизма. (Енциклопедија, 1964)

СКУЛПТУРА У МЕТАЛУ (НИЈЕ ПОСТАВЉЕНА)

Та скулптура висока пет метара, аутор Милутина Мићића, израђена 2001. године и била је намењена тргу испред Војвођанске банке. У потпуности је завршена, али јој се, према речима аутора, изгубио сваки траг.

СКУЛПТУРА У СЛОБОДНОМ ПРОСТОРУ

Скулптура (у три одвојена дела) налази се на степеништу које води ка зрењанинској пивници. Аутор је Добривоје Рајић. Рад је у металу, а сав потребан материјал добијен је у зрењанинској Индустрији пива.

СЛОБОДНО СТОЈЕЋЕ ФИГУРЕ НА САДАШЊОЈ ЗГРАДИ НАРОДНОГ МУЗЕЈА

Фигуре младића су једини такви украси зрењанинских грађевина. Ликови младића, дечака, представљају заштинике града и рађени су у стилу ренесансе. Символика тих лепих фигура представља Велики Бечкерек као град земљорадње, индустрије, занатства и науке.

Зграда некадашњег Министарства финансија у Великом Бечкереку саграђена је 1893. године у време

највећег привредног успона и најживље градитељске активности у граду. Планове за њену изградњу потписао је угледни пештански архитекта, ванредни професор на тамошњем Техничком факултету, плодан градитељ и теоретичар архитектуре Иштван Киш (1857-1902), одредивши се за, у то време владајућу, архитектонску филозофију историцизма која се базирала на академски педантном преношењу елемената архитектонски преживелих стилова. Градитељску инспирацију аутор овде, као и на већини својих остварења, налази у архитектури италијанске ренесансе (Мајсторовић и др., *Познати архитекти*, 2006).

IV МУРАЛИ

Мурали се јављају као јавна уметничка форма, слика огромног формата, па се ауторима ове књиге учинило да – иако нису споменици, већ нека врста урбане уметности – могу наћи своје место у књизи. У Зрењанину има 6 мурала.

МУРАЛ „БЕЧКЕРЕЧКА ТВРЂАВА“ У ЖУПАНИЈСКОЈ БАШТИ

Аутор мурала је академски сликар Виорел Флора. Са десне стране мурала је текст: *Поглед на тврђаву града Бечкерека која је била саграђена на овом месту 1527/28 године и која је по опису изгледала овако. Постојала је до 1699. године када је одлуком Мира у Карловцима између хришћанских сила и Турака порушена.*

Тврђава је у граду постојала од 16. до 18. века на месту где се налази општинско здање. Порушена је до темеља, па је уметник имао узор у Темишварској тврђави, за коју се тврдило да је налик на бечкеречку, а користио му је и опис који је оставио др Јене Сентклараи у свом делу «Бечкеречки град». Виорел Флора је мурал урадио са младим сликарима сарадницима Урошем Степановим, Матом Талпаи и Милетом Њерадијем. Идеју о муралу на том месту дао је инжењер Воја Мраковић, који је осмислио и уредио зелене површине баште. Мурал је осликан 2004. године.

МУРАЛ „ДЕВОЈЧИЦА СА ХАРМОНИКОМ“ НА ЗИДУ ДОМА УЧЕНИКА И УЧЕНИЦА

Осликан је 2007. године. Аутор мурала је Ана Краш. Мурал приказује девојчицу са хармоником, а написан је и текст: *И ветар свира, огрни ме ветром.*

Средства за израду мурала дао је Телеком.

МУРАЛ „ЉУБАВ, КАМЕН, ЦВЕТ, ПТИЦА И ВРЕМЕ“

НА ЗГРАДИ КОЈА НАЛАЗИ НА УГЛУ БУЛЕВАРА
ОСЛОБОЂЕЊА И УЛИЦЕ ДР ЕМИЛА ГАВРИЛА
ПОРЕД ПРОДАВНИЦЕ „ЕВЕРГРЕЕН“

Урадио га је 1990. године Милутин Мићић. Мурал је постојао четири-пет година, а данас је прекречен.

МУРАЛ „ПРОЦЕС“ НА ЗГРАДИ РАДИОНИЦЕ ЗРЕЊАНИНСКЕ ИНДУСТРИЈЕ ПИВА

Налази се у улици Војводе Петра Бојовића, а аутор мурала је академски сликар Милан Граховац.

МУРАЛ „СУНЧЕВ САТ“ НА ЗГРАДИ ЕКОНОМСКО-ТРГОВАЧКЕ ШКОЛЕ

Мурал је дело Милутина Мићића и урађен је 1995. године. На њему је текст: *Horas non numero nisi serenas – Бројим само сунчане сате.*

МУРАЛ „ЧЕТИРИ КОЊА“
НА ЗГРАДИ КОЈА СЕ НАЛАЗИ НА УГЛУ
БУЛЕВАРА ОСЛОБОЂЕЊА И УЛИЦЕ ДР ЕМИЛА
ГАВРИЛА

Аутор је Милутин Мићић, сликар и вајар. Мурал је урађен 1990. године. Провокативан је и алудира на срушен Велики мост, некадашњи симбол града, чувену зрењанинску ћуприју.

V

СПОМЕН-БИСТЕ

АНТАЛФИ ЖИРОШ ДЕЖЕ

Спомен-биста Дежеа Анталфи-Жироша налази се у парку на Карађорђевом тргу, у Алеји великана. На мермерном постољу, које има димензије 47 x 34 цм, висине 118 цм, написано је

ANTALFFY-ZSIROSS-DEZSO

kompozitor
1885-1945

На задњој страни бисте је потпис аутора: В. Комад.

***

Деже Анталфи Жирош, уметник на оргуљама, композитор и писац уџбеника музике за оргуље, представља једно од највећих музичких имена које је наш град. дао. Рођен је у Великом Бечкереку, а умро у Њујорку. Гимназију је завршио у родном граду, а затим се у иностранству усавршавао код Јаноша Кеслера, Енрика Босија, Штрауба и Регера. После Кеслера, Жирош је преузео катедру за оргуље на будимпештанској музичкој академији. После Првог светског рата прешао је у САД, где је постао професор музике на Универзитету у Рочестеру, а истовремено је био истакнути члан Њујоршке филхармоније. Више пута је приређивао концерте у нашем граду.

Важнија су му дела: *Мађарска увертира* (награђено Елкеровом наградом), *Мађарска свита*, *Јудита Симон*, *Лирска свита*, *Пет мађарских песама за клавир*, *Карневалске сцене*, *Две фуге за оргуље*, *Интермецо за оргуље*, *Легенде за оргуље*, *На мору*, *Љубавна песма за виолину и клавир*, *Романса*, *Валс*, *Лектире за клавир*, *Ситнице за клавир*, *Концертна полонеза*, *Корална фантазија и фуга за оргуље* (Чолић, 1969-1973).

АРШИНОВ ПАВЛЕ

Спомен-биста Павла Аршинова налази се парку на Карађорђевом тргу, у Алеји великана. Рад је Паје Радовановића (из 1970). На мермерном постољу, које има димензије 52 x 30 цм, висине 130 цм, написано је:

ПАВЛЕ АРШИНОВ
научник

1855-1930

***

Павле Аршинов, професор, писац, национални радник, пореклом је из ратарске породице. Основну школу и Нижу гимназију завршио је у родном Бечкерекy, а више разреде гимназије у Кечкемету и Новом Саду, учећи на немачком, мађарском и српском језику. Природне науке почео је да студира на Универзитету у Прагу, али је као питомац Текелијене задужбине прешао у Будимпешту, где је, осим редовних студија, слушао и педагогију са филозофијом. Понет идејама Светозара Марковића, током школовања

изучавао је социјалистичку литературу и био веома активан у ђачким дружинама социјалиста. После раскида са Јашом Томићем, приклонио се ставовима које је у Србији заступала Радикална странка. Након завршетка студија, на позив др Лазе Пачуа, прешао је у Србију. Од 1882. године радио је као професор гимназије у Крагујевцу, Нишу и Београду, а у Лесковцу и Великом Градишту био је директор гимназије. На основу једне денунцијације (1892), за време либералне Авакумовићеве владе, био је привремено отпуштен са положаја директора гимназије. Када је 1897. године започињало са радом Српско привредно друштво «Привредник», од министра просвете добио је једногодишње одсуство да би помогао Србима у Загребу око оснивања тог друштва, као и Савеза српских земљорадничких задруга. Његов главни задатак био је да пером и живом речи развије широку агитацију за те две наше националне установе. Као члан управе друштва «Привредник» и као један од најближих сарадника Владимира Матијевића, радио је са Ђорђем Велисављевићем на културном и материјалном уздизању српских сељака, занатлија и трговаца. У Београду је затим, уз школске дужности професора Прве београдске гимназије, наставио да ради у „Привреднику“. Када су власти у Аустроугарској забраниле „Привреднику“ рад на територији Србије и Црне Горе, помогао је да се у крилу Београдске трговачке омладине оснује Привредно одељење са сличним задатком као и «Привредник». Године 1910. пензионисан је одлуком Министарства и одмах потом прешао у Загреб.

За време Првог светског рата аустроугарске власти су га затвориле под оптужбом за велеиздају. У затвору је оболео од реуматизма, од којег се никада није

у потпуности опоравио. Због болести је годину пре смрти поднео оставку на месту уредника листа „Привредник“, чији је главни уредник и сарадник био од оснивања (1898). Писао је чланке из природних наука, пољопривреде, социјалне политике и културне историје, као и песме и путописе. Сарађивао је и у разним политичким и књижевним новинама, часописима и календарима, као што су загребачки и амерички *Србобран*, *Слободна ријеч*, *Српски архив*, *Просветни гласник*, *Цариник*, *Трговачки гласник*, *Ловац*, *Невен*, *Бранково коло*, *Просвета* и многи други. Највећи део његових опсежних рукописа односи се на народно просвећивање. Велики део радова сачуван је у рукопису (*Српски биографски речник*, 2004).

БОЈОВИЋ ПЕТАР

Спомен-биста Петра Бојовића налази се на почетку улице Војводе Петра Бојовића. Налази се на мермерном постолу које има димензије 44 x 30 цм, а висине 160 цм. На њему је написано:

Војвода ПЕТАР БОЈОВИЋ 1858-1945
--

На задњој страни бисте је потпис аутора: Р. Дринка.

***

Петар Бојовић, српски војвода и војсковођа, рођен је у селу Мишевићи код Нове Вароши, подно Златара, где су му се доселили родитељи, који воде

порекло из црногорског племена Васојевићи. Умро је у Београду. Похађао је основну школу у Ивањици, гимназију у Ужицу, а Артиљеријску школу у Београду. Учествовао је у свим ослободилачким ратовима Србије који су вођени за његова живота. Његово напредовање у служби било је готово муњевито. Помоћник и заступник начелника Главног генералштаба био је од 1906. до 1908. године, командант Прве армије 1914. и 1918. године. Део његових јединица, под командом бригадира Драгутина Ристића, ослободио је 17. новембра 1918. Велики Бечкерек, због чега му је захвалан народ на Житном тргу подигао споменик. Окупацију земље за време Другог светског рата проживео је у Београду, под сталном и непосредном немачком контролом, одбивши све понуђене функције од окупатора и квислинга. За своје војничке заслуге и победе извојеване на бојиштима широм земље одликован је многим српским, југословенским и страним одличјима (*Завичајац*, бр. 2, 4 и 5).

БУРСАЋ СЛОБОДАН

Спомен биста Слободана Бурсаћа налази се у парку на Карађорђевом тргу, у Алеји великана (аутор Татић). У време писања ове књиге она се није налазила на постољу. На мермерном постољу, које има димензије 40 x 40 цм, висине 140 цм, написано је:

SLOBODAN BURSAĆ
dirigent

1941-1993

***

Слободан Бурсаћ рођен је у Личкој Калдрми. Након завршетка Музичке школе «Исидор Бајић» у Новом Саду, дипломирао је на Музичкој академији у Београду (класа М. Вукдраговић), а последипломске студије завршио је на истом факултету у класи проф. Даринке Матић-Маровић 1983. године. Био је професор у музичким школама у Апатину, Новом Саду и Зрењанину. Поред ангажованости у Музичкој школи у Зрењанину, радио је као професор на Педагошкој академији у Кикинди, а потом као саветник при Просветно-педагошком заводу у Зрењанину. Последњих 11 година живота радио је као ванредни професор Музичке академије у Београду.

Мр Слободан Бурсаћ представљао је велико име музичког живота Зрењанина у другој половини 20. века. Од 1968. године дириговао је зрењанинским хором „Јосиф Маринковић“, који је под његовом управом остварио многобројна признања како у Југославији, тако и у иностранству. Тај хор је освојио је и титулу «Хор света» 1987. године у Ланголену (Енглеска). Многи су о њему још за живота говорили да је велики ентузијаста и човек који се дуго година залагао и истински борио да негује и пренесе музичку традицију и културу. Међу друштвеним признањима које је добио за свој уметнички рад издваја се „Искра културе Војводине“. Музиколог Гордана Крајачић, његова колегиница са музичких студија, сведочи:

„Био је дуг и необичан пут који је дечака из Личке Калдрме, рођеног у предвечерје рата, водио до диригента најбољег хора на свету, кога мој, а и његов колега (музиколог и хорски диригент) Богдан Ђаковић назива *диригентом небеске херувике*, чврсто верујући,

како сам каже, да свестан тежине изговорених речи од Мокрањца до данас већег хорског диригента нисмо имали.

Био је вољени професор и диригент. Упоран, јер се једино преданим радом могу постићи видљивији резултати. А његови су били на самом врхунцу: Врхунски. Године 1987. хор за који у Европи готово нико није ни чуо, из града који се у Лангопену тешко изговара, одједном зауставља дах и жирију и публици. *Херувинска песма* Стевана Мокрањца и зрењанински хор *Јосиф Маринковић*, којим диригује Слободан Бурсаћ, извлаче небеска пиана и градације које право у срце дотичу. На лицу грашке зноја... руке као да чине мост између партитуре и певача. Бурсаћ пева све гласове, обраћајући се хористима хипнотичким дејством. Музичка аура са подијума шири се на публику... пиано готово зауставља дах! Није се на његовим концертима ни кашљуцало, ни шушкало програмима, ни коментарисало. Опчињавао је слушаоце, ширио чудотворну харизму“. (*Лексикон*, 1984; *Зрењанински завичајац*, 1998).

ВАЊЕК ТИВАДАР

Спомен-биста Тивадара Вањека налази се у парку на Карађорђевом тргу, у Алеји великана (на полеђини бисте је потпис аутора: Тања Зарин). На мермерном постољу, које има димензије 35 x 30 цм, висине 117 цм, написано је са задње стране, при тлу: «СИЗ КУЛТУРЕ, Зрењанин; 4. 9. 1983.»

На предњок страни постоља стоји:

TIVADAR WANYEK

1910 - 1981

***

Тивадар Вањек је рођен у Кикинди. Погађао је уметничку школу у Будимпешти. Самостално је наставио даље усавршавање. Први пут је излагао 1938. године, а од тада је имао низ самосталних и колективних изложби у земљи и иностранству. Вањек наставља традицију уметничког стваралаштва у граду на Бегеју. Он је доживео равницу на свој особен начин. Ликовни критичар Павле Васић истиче: „Улице, ентеријери, један посебан штимунг, осигуравају Вањеку лепо место међу сликарима нашег времена.“

Педесетих година Вањек оснива «Зрењанинску групу» која касније прераста у «Банатску групу» сликара. Уметничка колонија оснива се 1956. године, а 1958. године Савремена галерија Уметничке колоније „Ечка“. Вањек је био први управник Уметничке колоније и Савремене галерије. Добитник је награде за ликовне уметности Издавачког предузећа «Форум» у Новом Саду за 1961. годину, Октобарске награде града Зрењанина за 1964. годину и награде Заједнице културе Зрењанина за 1970. годину. Одликован је Орденом заслуга за народ са сребрним венцем. После двадесет година управљања Колонијом и Савременом галеријом „Ечка“ и више од четрдесет година плодног уметничког стварања, Вањек је 1975. године отишао у пензију. Одлазећи у пензију, достојанствено је захвалио граду поклонивши му све сачуване слике од почетка рада до педесетих година: 88 пејзажа, студија портрета и цртежа. Поклоњене слике Скупштина општине Зрењанин уступила је Народном музеју у Зрењанину (Савић, 1977).

ДАНИЛ КОНСТАНТИН

Спомен-биста Константина Данила налази се у парку на Карађорђевом тргу, у Алеји великана. На мермерном постолу, које има димензије 47 x 32 цм, висине 142 цм, написано је:

На десној страни бисте је нејасан потпис и бројка 69. Аутор спомен-бисте је Паја Радовановић.

***

Константин Данил (право презиме Даников прим. Стеван Бугарски, Темишвар), сликар, један од најзначајнијих српских сликара 19. века, иконограф и портретиста, родио се у Лугошу, а умро у Великом Бечкерекy. Према сопственом казивању, радио је у темишварском атељеу Арсе Теодоровића, који га је наводно отпустио због љубоморе, препознавши у њему несвакидашњу даровитост. После тога ступио је у атеље Несенталера и Бајера, а касније је вероватно учио у Бечу и Минхену. Отворио је своју сликарску радионицу у Великом Бечкерекy, где је и провео највећи део живота. Свој стил и технику изградио је по узору на бечке класицисте Крафта и Валдмилера. Насликао је више иконостаса и црквених композиција, међу којима се издвајају радови у Успенској цркви у Панчеву, Епархијској цркви у Темишвару, те црквама у Уздину и

Добрици. Ипак, његов ајзначајнији иконографски подухват представља рад у цркви у банатском селу Јарковцу. Као портретиста испољио је много већи уметнички набој и племенитост колорита, посебно у периоду када је стилизација уступила место слободнијем, брижљивијем моделовању, светлијој палети и дубљој психолошкој анализи (*Павле Кенгелац, Уметникова жена, Госпођа Тетешу*). Сликао је и мртву природу, историјске композиције и жанр-слике.

Академски није био школован, тако да се не може одређено сврстати ни у једну школу. Употребљавао је веома нежне, тзв. посне боје, али је истовремено примењивао више разних сликарских начина; осећају се разни утицаји: и млетачки, и холандски, и бечко-бидермајерски, и псеудокласичарски; у сваком случају, несумњиво је да је пратио развитак светске уметности и духовна превирања свога доба.

У његовом атељу подучавао се сликарству и велики српски сликар, књижевник и песник Ђура Јакшић (*Српска енциклопедија, 2006; Зрењанин, 1966*).

ДИМИТРИЈЕВИЋ НЕСТОР

Спомен-биста Нестора Димитријевића налази се у парку на Карађорђевом тргу, у Алеји великана (на полеђини бисте је потпис аутора: Паја Радовановић, 1973). Са постоља бисте од армираног бетона димензија 65 x 45 цм, висине 130 цм, скинут је у време писања ове књиге одговарајући натпис. Писало је: „Просветни добротвор 1782-1856.“

***

Нестор Димитријевић је рођен у Великом Бечкерекy 1782. године, а умро у истом граду 1856. године (сахрањен је на Томашевачком гробљу). Био је трговац мешовите робе. На месту данашње Централне апотеке имао је радњу, коју је касније покљонио Српској црквеној општини. Био је веома цењен грађанин и члан Народног одбора и Сената. Српски народни одбор га је 1849. године изабрао за члана Народног одбора за град и округ. Пошто није имао деце, своје огромно имање, сем поменуте зграде, завештао је српским народним фондовима у Сремским Карловцима, којим је руководила Матица српска, с налогом да се од прихода од камата фонда школују и васпитају српски омладинци. Из тих прихода школована су 93 ученика из Војводине, од којих 43 из Великог Бечкерекa (Чолић, 1968-1973).

ЗРЕЊАНИН ЖАРКО

Спомен-биста Жарка Зрењанина налази се у кругу бивше КОЛШЕ, Зрењанин ДОО (бивша Индустија намештаја «Жарко Зрењанин»). Спомен-биста је постављена на постоље које је округло, висине 116 цм. Са стране, на бисти је потпис: Љ. 1982. Аутор је Љубица Тапавички. На постољу је написано:

НХ
ЖАРКО
ЗРЕЊАНИН

1902-1942

ЈОАНОВИЋ ЂОРЂЕ

Спомен-биста Ђорђа Јоановића откривена је 1954. године у кругу градске болнице. Спомен-биста је постављена на постоље које је обложено мермерним плочама и које има димензије 55 x 46 цм, висине 143 цм. Бисту је израдио вајар Сретен Стојановић (на бисти са стране је потпис: Сретен Стојановић, 1932). На постољу бисте је написано:

Ђорђе Јоановић

***

Др Ђорђе Х. Јоановић (1871-1932), наш познати анатом патолог, родио се у Бечу, где су живели његови родитељи. Ђорђе Јоановић се увек осећао Банаћанином из Беодре, па је у том месту и сахрањен. Студије медицине на Медицинском факултету Универзитета у Бечу завршава у својој 24. години. Титулу редовног професора на том факултету добија 1919, да би 1921. године био постављен за редовног професора патолошке анатомије на Медицинском факултету у Београду. Године 1926. изабран је за дописног члана Српске краљевске академије. Радио је на истраживању рака и написао је велики број научних радова. Многе своје идеје успешно је проблематизовао и релативно лако их решавао, израстајући тако у личност оригиналног духа и карактера. Сви његови радови су доказ научне активности и лакоће којом је рршавао проблеме патолошких промена на људском телу.

Активно је учествовао у оснивању и организовању Медицинског факултета у Београду и стварању санитетског законодавства у новој држави.

Његовим ангажовањем изграђен је Патолошки институт Београдског универзитета, после Првог светског рата једна од најпризнатијих научних институција југоисточне Европе. Његови научни радови су познати и признати у научном свету и од велике користи у практичној медицини. Они сведоче о врлинама његовог карактера, његовој вредноћи и истрајности у раду у струци, осећању дужности и одговорности, савесности и бризи за напредак институција у којима је радио или сарађивао. Био је врстан учитељ, али и заштитник и пријатељ. Говорио је и писао на немачком, француском, енглеском и грчком језику.

Велико признање од својих суграђана и лекара Баната др Ђорђе Јоановић добија 1953. године, када је највећа здравствена установа Баната, болница у Зрењанину, добила његово име. Једна улица у насељу Багљаш носи, такође, његово име (*Зрењанин*, 1966; *Мала енциклопедија*, 1986).

ЈОВАНОВИЋ ЈОВАН ЗМАЈ

Спомен-биста Јована Јовановића Змаја налази се у парку Планкерт (Планкова башта) у улици Народне омладине. Спомен-биста је подигнута 1956. године (на бисти са стране је потпис: Љубица). Аутор је академски вајар Љубице Тапавички. На постољу од вештачког камена, димензија 70 x 46 цм, висине 155. цм, написано је

ЈОВАН
ЈОВАНОВИЋ-ЗМАЈ

1833-1904

Народни одбор
општине
Зрењанин
1956

***

Јован Јовановић Змај, песник, преводилац, уредник књижевних и сатиричних часописа, лекар и академик, родио се у Новом Саду, а школовао у Пожуну, Пешти, Прагу и Бечу. Умро је у Сремској Каменици. Осим што се бавио лекарским позивом, Змај се целог живота издавао и уређивао књижевне, политичко-сатиричке и дечје часописа (*Јавор*, *Змај*, *Стармали*, *Жижа*, *Невен*). Као један од најзначајнијих представника српског романтизма, за педесет година књижевног рада оставио је велики број стихова. Његове најзначајније књиге песама *Ђулићи* и *Ђулићи увеоци* представљају лирске дневнике срећног породичног и брачног живота (*Ђулићи*), односно туге, бола и патње због смрти жене и деце (*Ђулићи увеоци*). Писао је политичке и сатиричне песме, а увео је у српску поезију, као нову лирску врсту, поезију за децу. Иако је писао много и брзо, често и не марећи превише за песничку форму, снага његовог талента огледа се у његовим најбољим песмама. Превео је Боденштета (*Источни бисер*), Љермонтова (*Демон*), Тенисона (*Енох Арден*), Гетеа (*Ифигенија на Тавриди*) и мађарске песнике Арања, Мадача и Петефија. У његова позната дела спадају и *Снохватице*, *Певанија* и друга (*Британика*, 2005).

ЈОВАНОВИЋ СТЕВИЦА

Спомен-биста Стевице Јовановића налази се у парку на Кеју 2. октобра („Парк пољубаца“ или „Чоклигет“) Бисту је открио Јожеф Браговић 22. децембра 1955. године. Израдио ју је Александар Зарин, академски вајар из Београда. Спомен-биста је израђена од бронзе, висине са постољем 2,30 метара. Ширина

стуба постоља је 0,80 x 0,50 м. Постоље је од црног мермера.

На постољу бисте написано је:

Борцу за радничка права
народном хероју

СТЕВИЦИ ЈОВАНОВИЋУ

рођен 1916.

погинуо 25. децембра 1941.

год.

***

Стеван – Стевица Јовановић Јово рођен је у Великом Бечкерекy 29. маја 1916. године. Основну школу и гимназију завршио је са одличним успехом. Радио је активно у ђачким дружинама и скаутској организацији. Године 1934. уписао се на Медецински факултет у Београду, а већ 1937. године постао је члан КПЈ. Био је један од организатора масовног илегалног Омладинског културно-привредног покрета, који је током 1937. постао значајна снага на коју се могла ослонити партијска организација у свом деловању на широке масе омладине. Због политичке активности, хапшен је више пута у току 1938. и 1939. године. На Шестој покрајинској конференцији КПЈ за Војводину (1940) изабран је за члана Покрајинског комитета КПЈ, а затим је ушао и у Биро Покрајинског комитета. Крајем те године био је упућен у Окружни комитет КПЈ за јужни Банат. Непосредно је учествовао, 1941. године, у формирању првог партизанског одреда у Војводини. Убијен је у Панчеву крајем те године у сукобу с полицијом. За народног хероја Југославије проглашен

14. децембра 1949. године (*Народни хероји*, 1982; Радовановић, 1969).

ЈОВАНОВИЋ ТОША (1)

Спомен-биста Тоше Јовановића налази се у парку на Карађорђевом тргу, у Алеји великана (на задњој страни бисте је потпис: Паја 89) Аутор је Паја Радовановић. На мермерном постољу спомен бисте, које има димензије 30 x 45 цм, висине 138 цм, написано је:

ТОША ЈОВАНОВИЋ глумац 1845-1893

***

Тоша Јовановић, један од највећих српских глумаца 19. века, рођен је у Великом Бечкереку, а умро у Београду. Био је члан Народног казалишта у Загребу и Народног позоришта у Београду; подједнако омиљен и у једном и у другом граду. Данас његови име носи позориште у Зрењанину. Био је глумац лепе мужевне појаве и мелодичног гласа. Тумачио је улоге класичног репертоара, у којима су долазили до изражаја његова наглашена осећајност, моћ природног преображавања и урођени отмени манири. Ретки су глумци и највећих светских позорница који су у своје улоге уносили више живота. Био је појава предодређеног глумца, његови покрети и његов глас заносили су публику и младе глумце, који су се утркивали који ће више личити на великог уметника. Још за живота постао је глумачка легенда. Тумачио је велике ликове Шекспира (Брут,

Магбет, Отело, Лир, Шајлок), Шилера (Фердинанд), Гетеа (Фауст), Игоа (Ернани), Диме Оца (Кин), Гогоља (Хљестаков), као и ликове владара и велможа српске романтичарске драме: Милоша Обилића (Јована Стерије Поповића), цара Лазара (Антонија Николића), и Херцога Владислава (Јована Суботића) итд. Његово име дато је Народном позоришту и једној улици у Зрењанину (*Мала енциклопедија*, 1986; Станојевић, 2000).

ЈОВАНОВИЋ ТОША (2)

Друга спомен-биста Тоше Јовановића налази се у фоајеу Народног позоришта „Тоша Јовановић“ у Зрењанину (на полеђини бисте је потпис аутора: Бировљев 85). На постољу бисте је написано

ТОША
JOVANOVIĆ
1845-1893

КЕМЕЊ ФЕРЕНЦ

Спомен-биста Ференца Кемења налази се у парку на Карађорђевом тргу, у Алеји великана. Биста је постављена 1972. године и рад је Радмиле Граовац. На мермерном постољу, које има димензије 30 x 50 cm, висине 140 cm, уцртани су олимпијски кругови и написано је:

Dr KEMENY FERENC
1860-1944
**organizator savremenih
olimpijskih igara**

***

Ференц Кемењ, спортски радник, пропагатор олимпијских игара модерног времена, члан Међународног олимпијског комитета (1894-1907), те Организационог комитета Првих олимпијских игара савременог доба (Атина, 1896), књижевник и публициста, рођен је у Великом Бечкерекy, а умро у Будимпешти. Природнословно-математички факултет завршио у Будимпешти, студије књижевности у Паризу (1888). Био (1891-1894) директор Реалне гимназије у Егери (Угарска), затим професор на Вишој реалци у Будимпешти. За време студија у Паризу упознао се са бароном Пјером де Кубертенем и одушевио идејом обнављања олимпијских игара. Др Кемењ је руководио играма у Атини 1896. године, о чему сведочи и његово име уклесано на белој мермерној плочи олимпијског стадиона у главном граду Грчке. За изванредне заслуге на пољу међународне сарадње изабран је 1910. године на Конгресу мира у Француској за секретара Међународног друштва за мир. Написао је и објавио велики број књига, а најважнија су: *Значај олимпијских игара*, Беч, 1896.; *Садашњост и будућност физичког васпитања*, Берлин; *Основи физичког васпитања у мађарским средњим школама*, Будимпешта, 1899 (*Енциклопедија физичке културе*, 1975).

КОВАЧЕВИЋ САВА

Спомен-биста Саве Ковачевића налазила се испред зграде месне заједнице која носи његово име у улици Др Михајла Предића бр. 19. Аутор бисте је мр Вукосав Бојовић из Београда. Бисту су открили Светислав Јешић и Драгиша Ивановић 2. октобра 1976. године. Биста је била од бронзе, димензија 56 x 39 x 28

цм. Финансирање бисте обезбедили су месна заједница, грађани и привредне организације. У време писања ове књиге она се није налазила на постољу, које је од црног мермера димензија 60 x 40 цм, висине 128 цм. На постољу пише:

Народни херој
САВА КОВАЧЕВИЋ

***

Сава Ковачевић (1906-1943), народни херој, рођен је у селу Нудолу (Грахово, Никшић, Црна Гора), у сиромашној сељачкој породици. Од ране младости учествовао је у многим политичким акцијама КПЈ и раду синдикалних организација. Члан је КПЈ од 1925. године, био је секретар организације КПЈ у родном месту, члан и секретар Месног комитета у Грахову, члан Окружног комитета КПЈ у Никшићу и члан Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору и Боку. У НОБ-у је један од руководилаца устанка у свом крају и пример личног јунаштва: заузеће Грахова, заробљавање усташке посаде у Ластви, спасавање тешких рањеника и избеглица са простора Маглић – Зеленгора – Фоча, ослобађање Прозора, борбе код Коњица и Јабланице, на Невесињу, у Гацком, на Јаворку и др. Био је командант Никшићког партизанског одреда, Пете пролетерске црногорске бригаде и Оперативног штаба за Херцеговину, заменик команданта Главног штаба за Црну Гору и Боку, члан Врховног штаба. Погинуо је на Сутјесци као командант Треће ударне дивизије НОВЈ. За народног хероја проглашен је 6. јула 1943. године (*Народни хероји*, 1982).

КОЛАРОВ ВЛАДИМИР – КОЧА

Спомен-биста Владимира – Коче Коларова налази се у дворишту зрењанинске гимназије. Откривена је 29. новембра 1963. године. Бисту је открио Војин Арсенов, тадашњи председник Скупштине општине Зрењанин. Биста је од ливене бронзе и има димензије 70 x 45 cm. Спомен-биста је постављена на бетонско постоље 45 x 32 cm, висине 145 cm (са стране бисте је потпис: Љубица). Аутор бисте је Љубица Тапавички.

На постољу је написано:

ВЛАДИМИР КОЛАРОВ
КОЧА

1914-1941

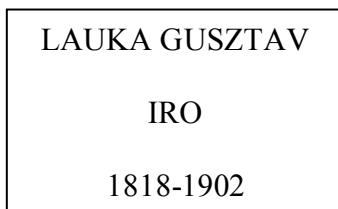
***

Владимир Коларов Коча, писац, револуционар и првоборац, рођен је у Меленцима. Гимназију је завршио у Великом Бечкерекy, архитектуру студирао у Београду. Почео је да пише веома рано. Као гимназијалац издао је две збирке песама: *О малој радници у великој фабрици* и *Свануће*. Сарађивао је у часописима *Наш живот*, *Војвођанин*, *Летопис*, *Војвођански зборник* и др. Године 1938. био је секретар Окружног комитета СКОЈ-а. Те године био је два пута хапшен, а такође и 1941. године. Први пут је пуштен после два месеца а други пут је изведен пред суд са Жарком Зрењанином Учом, Светозарем Марковићем Тозом, Стевицом Јовановићем и другим партијским руководиоцима и револуционарима. Захваљујући одлучном држању и

непоколебљивости, пуштени су на слободу. После окупације, Коча је организатор диверзантских и ударних група, а као члан Окружног комитета КПЈ постаје политички комесар Штаба партизанских одреда за северни Банат. Ухапшен је у непосредној близини Петровграда и стрељан на Бошњаковом салашу (Чолић, 1969-1973).

ЛАУКА ГУСТАВ

Спомен-биста Густава Лауке налази се у парку на Карађорђевом тргу, у Алеји великана (на полеђини бисте је потпис: МИЦИЋ, 969). На мермерном постолу, која има димензије 45 x 24 цм, висине 146 цм, написано је:

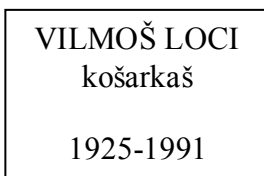
***

Густав Лаука је рођен у Виткану (Сантмарска жупанија); умро је у Великом Бечкерекy. Био је новинар и уредник листа «Торонтал». Лаука је писац ведрих, рустикално-романтичарских новела, романа, песама, путописа и драма. Његово дело је обимно: написао је више од 300 новела, пет романа, неколико збирки песама, од којих је најбоља *Донго* (1848, забрањена). Бавио се и превођењем поезије и новинарством. Сарађивао је у разним листовима и уређивао *Шарвари донго*, *Ђавољи днавник* и *Торонтал*. Учествовао је у Мађарској револуцији (1848-1849), као курир Лајоша Кошута, али његово учешће у револуцији и познаство

са Кошутом и Петефијем није од њега створило револуционара, јер је до краја живота остао књижевник шаљивџија, незаинтересован за дубље друштвено-политичке промене (*Зрењанин*, 1966; *Велики лексикон*, 1902).

ЛОЦИ ВИЛМОШ

Спомен-биста Вилмоша Лоцја налази се у парку на Карађорђевом тргу, у Алеји великана. Аутор бисте је академски вајар Ивана Рацков (на полеђини бисте је потпис: Рацков, 2004). На мермерном постолу бисте, које има димензије 40 x 40 цм, висине 140 цм, написано је:

***

Вилмош Лоци био је од 1943. до 1965. године кошаркашки играч, тренер, организатор и спортски радник. Спортom је почео да се бави 1943. године као ученик Економске школе у Зрењанину. Прву званичну утакмицу одиграо је у Новом Саду 1945. године. За кошаркашку репрезентацију државе наступао је у од 1947. до 1957. године; укупно 101 пут, а незванично још 23. пута. Учесник је балканских шампионата у Тирани (1947) и Софији (1948), европских шампионата у Москви (1953), Будимпешти (1955) и Софији (1957), свтских шампионата у Буенос Ајресу (1950) и Рио де Жанеиру (1954). Био је најбољи стрелац Југославије на Купу Истамбула (1951). Од 1948. до 1952. играо је за београдски „Партизан“, а остало време бранио је боје

зрењанинског „Пролетера“, који је 1956. године освојио државно првенство. Носилац је Ордена заслуга за народ са сребрним зрацима, добитник више награда СОФК Југославије и Војводине. Био је две године тренер репрезентације Централне Афричке Републике. (Атанасију и други, 1985).

МАРИНКОВИЋ СОФИЈА – СОЊА

Спомен-биста Соње Маринковић налазила се између ЕТШ „Никола Тесла“ и ОШ „Вук Караџић“, у улици Народног фронта. Аутор бисте је Љубица Тапавички, вајар из Београда. Биста је откривена 2. октобра 1969. године. Била је израђена од бронзе, димензија 50 x 70 цм. Средства за израду бисте обезбедио је Општински одбор СУБНОР. У време писања ове књиге, спомен биста се није налазила на постољу од белог мермера, димензије 50 x 35 цм, висине 160 цм, на којем је написано:

Народни херој СОФИЈА МАРИНКОВИЋ СОЊА 1916-1941

***

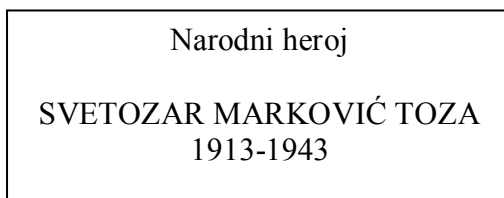
Софија – Соња Маринковић рођена је у Стражевици код Пакраца. Гимназију је учила у Сомбору и Новом Саду, а пољопривреду студирала у Земуну. Потом се запослила као агроном пољопривредне станице у Новом Саду. Као студент прикључила се револуционарном студентском покрету и постала члан КПЈ, затим члан Покрајинског комитета

СКОЈ-а (од 1938) и члан Покрајинског комитета КПЈ (од 1949). Више пута је хапшена у мучена у логору. После окупације радила је са Жарком Зрењанином и Тозом Марковићем на стварању првих партизанских група у Банату и Бачкој. Средином јула 1941. послата је на специјални задатак у Београд. Препознали су је агенти док је чекала скелу за прелазак Дунава, ухапшена је и подвргнута најтежим мукама. Стрељана је крајем тог месеца. За народног *хероја проглашена је 25. октобра 1943. године (Народни хероји Југославије, 1982).*

МАРКОВИЋ СВЕТОЗАР – ТОЗА (1)

Спомен-биста Тозе Марковића налази се у кругу Фабрике кожа у Панчевачкој улици (на бисти са стране је потпис: А. Зарин). Аутор је Александар Зарин. Постоље бисте је израђено од армираног бетона, гранитних коцака и земље у обику купе.

На постољу је написано:

***

Светозар – Тоза Марковић рођен је 13. јула 1913. у сиромашној сељачкој породици у банатском селу Тарашу. Средњошколско образовање завршио је у Зрењанину. Већ у мадићким годинама приступио је напредном радничком покрету. У својој осамнаестој години, 1931. године, постао је члан СКОЈ-а, а 1935. године члан КПЈ. Једно време боравио је и радио у

Сарајеву, а потом је, по одлуци организације, прешао у Креку, где се запослио као рудар. Живећи у тешким условима, разболео се од туберкулозе. Године 1934 вратио се у Банат, у Стајићево, да би наставио рад у свом родном крају.

Његова политичка активност била је многострука, што му је омогућило да израсте у свестраног политичког радника. У прво време радио је у Синдикату пољопривредних радника и прешао у Нови Сад. У напредним листовима и часописима писао је политичке чланке, студије, критике, самоиницијативно издао је седам брошура о актуелним политичким и социјалним темама, објавио студију *Проблеми пољопривредног радништва у Војводини*. Постхумно су објављени *Изабрани списи*. Био је покретач и први уредник листова *Истина* и *Слободна Војводина* (данашњи *Дневник*). Неуморно је радио на изградњи партијских организација.

Као секретар Окружног комитета КПЈ учествовао је 1938. године у обнављању ПК КПЈ за Војводину. У предизборној 1938. години био је један од веома активних и запажених организатора политичких акција Странке радног народа. Фебруара 1939. постаје члан Бироа ПК Војводине, а 1940. учествује у припремама Пете покрајинске конференције КПЈ. Године 1940. ухапшен је и осуђен у Зрењанину, а почетком 1941. поново се вратио у Нови Сад и изабран је за организационог секретара ПК КПЈ.

У Бачкој и Банату, где је политички радио Тоза Марковић, одмах после окупације отпочеле се интезивне припреме за борбу против фашистичког окупатора. КПЈ се брзо преоријентисала на оружану борбу, која је већ у другој половини 1941. године добила широке размере. У таквим посебно тешким

условима, Тоза Марковић остаје у Бачкој и интензивно ради на сређивању и стварању организација КПЈ, припремајући их за нове оружане и политичке акције. У јесен 1942. посветио се консолидацији партијских организација и стварању снажног упоришта у Новом Саду. У ноћи између 18. и 19 новембра 1942. полиција и војска опклолиле су кућу у којој је боравио са групом сабораца. После вишечасовне борбе рањен је и у несвестици пао непријатељу у руке. Уследило је вишемесечно мучење, да би затим био осуђен на смрт и убијен 9. фебруара 1943. године. За народног хероја проглашен је 8. децембра 1945. године (*Ликови револуције*, 1966; *Мала енциклопедија*, 1978).

МАРКОВИЋ СВЕТОЗАР – ТОЗА (2)

Спомен-биста Светозара Марковића – Тозе налазила се и у кругу бивше касарне «Светозар Марковић – Тоза» у улици Стевице Јовановића. У време писања ове књиге она је била скунута са мермерног постоља, које има димензије 36 x 24 цм, висине 137 цм.

На постољу је написано:

Народни херој

СВЕТОЗАР
МАРКОВИЋ
ТОЗА

1913-1943

МИЛЕТИЋ СВЕТОЗАР

Спомен-биста Светозара Милетића постављена је поред зграде месне заједнице «Доља-Црни Шор» у Томићевој улици. Биста је откривена 2001. године, а њен аутор је вајар Лоран Сретовић из Зрењанина. Биста се налази на мермерном стубу 30 x 30 цм, висине 140 цм. Постоље је 90 x 90 цм, висине 26 цм.

На мермерном стубу је написано:

СВЕТОЗАР
МИЛЕТИЋ

На постољу су наведени учесници у финансирању израде споменика:

МЗ Доља Црни Шор
СКП. Мермотехн
Сантовац

Напомињемо да је још 4. децембра 1929. у нашем граду образован одбор за подизање споменика Светозару Милетићу.

***

Светозар Милетић (1826-1901) рођен је у Мошорину. Био је адвокат, новинар, један од најзначајнијих представника Срба у Војводини у другој половини 19. века, борац за права и слободу српске мањине у Аустроугарској, за либералне реформе, непомирљив противник клерикализма, оснивач Српске

слободоумне странке у Угарској, творац њеног програма и њен председник до 1883. године. Школовао се у Новом Саду, Модри и Пожуну, а докторирао на Правном факултету у Бечу. Имао је значајну улогу међу панславистичком омладином у Бечу, активно учествовао у револуцији 1848-1849. и био осуђиван на затворске казне због политичког деловања. Био је градоначелник Новог Сада, посланик у Хрватском и Угарском сабору. Писао је уводне чланке у *Застави* (чији је први уредник био, основана 1866. године у Пешти, а пренета 1867. године у Нови Сад, око које су се окупили истакнути књижевници и јавни радници тога доба) и *Летопису*, као и песме родољубивог карактера. У основи, залагао се за уједињење свих Срба, односно њихов живот у једној држави, под условом да то не буде Аустроугарска.

Милетић је био човек врло борбена карактера, одважан и смео, снажног талента, силне енергије, постојан у идејама, готов на жртве за своја начела (*Британика*, 2005; Симеуновић, 2000).

ПЕТЕФИ ШАНДОР

Спомен-биста Петефи Шандора постављена је испред зграде у којој се налази KUD PETOFI SANDOR M. EGYESULET у улици Мађарске комуне бр.39. Биста је откривена 2010. г. а њен аутор је Mate Istvan. На мермерном постолу, које има димензије 36 x 27 цм. висине 165 цм., написано је:

PETOFI
SANDOR

1823-1849

Са стране на стубу је написано:

ALLITATTA A
SANDORFALVI KULTURALIS EGYESULET
MAGYARORSZAG
A NEMZETY CIVIL ALAPPROGRAM
TAMOGATASARAL
2010.

***

Шандор Петефи (Petöfi Sandor; 1 јануар 1923. Кишкерш, Мађарска – 31. јул 1849. Шегешвар, Мађарска, данас Сигишоери, Румунија) је мађарски песник и један од вођа националног покрета 1848. Сматра се најталентованијим и најбољим мађарским песником 19. века. Још као гимназијалац је почео да пише и објављује поезију. У бурним годинама које су потресале већи део Европе, истицао се као ватрени мађарски националиста поборник републике и присталица револуције. Године 1848. дошао је на чело пештанске омладине и убрзо постао идеолог мађарске револуције за отцепљење од Хабзбуршке монархије и осамостаљење Мађарске. Међутим, мађарски племићи су преузели руководство и ушли у договоре са аустријским двором о повластицима и уступцима. Петефи се придружио побуњеничкој војсци која је кренула у рат против хабзбуршких трупа. На насрећу по побуњенике Русија се активно укључила у догађаје подржавши бечки двор, а у намери да се угуши револуционарни републиканизам. Петефи је највероватније погинуо 1849. у бици код Шегешвара мада је исправније рећи да му се ту изгубио сваки траг. Његова поезија је имала велики утицај на јужнословенске песнике, посебно Ђуру Јакшића о

Јована Јовановића Змаја. Најпознатија дела су му *Петефије песме*, *Апостол*, *Витез Јанош*. (Википедија, 2010.)

ПРЕДИЋ УРОШ

Спомен-биста Уроша Предића налазила се у парку на Карађорђевом тргу, у Алеји великана, али у време писања ове књиге није била на свом месту. Биста је откривена 9. августа 1911. и рад је Јана Когнарека. На мермерном постољу, које има димензије 49 x 31 цм, висине 140 цм, написано је:

***

Урош Предић, сликар, један од најзначајнијих представника академског реализма у нас, рођен је у Орловату, где је после смрти и сахрањен. Завршио је Ликовну академију у Бечу и радио као асистент. Након повратка из Беча живео је у Београду, Старом Бечеју и родном месту. Изузетно плодан и цењен сликар, Предић је оставио иза себе велики број портрета значајних личности из политичког и културног живота Србије с краја 19. и почетка 20. века и израдио више од 1.000 икона за више иконостаса. У његове најпознатије и најпопуларније слике сврставају се жанрови и историјске композиције: *Весела браћа*, *Босански бегунци* (понекад се та слика назива *Херцеговачки бегунци*, али и *Босанскохерцеговачки бегунци*), *Косовка девојка* и *Сироче на мајчином гробу*. Међу његова најбоља дела издвајају се слике: *Под дудом*, *Марљиве*

ручице и портрети Петра Добровића и Марка Мурата (Британика, 2005).

ПУПИН МИХАЈЛО (1)

Спомен-биста Михајла Пупина налази се у Карађорђевом парку у Алеји великана (на задњој страни бисте је потпис: Клаић Ш. ЗГБ. 74). На постољу спомен-бисте од армираног бетона, димензија 25 x 30 цм, висине 135 цм, написано је:

Михајло Пупин
физичар
.....

У време писања ове књиге, са плоће су скинути година рођења и смрти.

***

Михајло Пупин Идворски (1854-1935), физичар и електротехничар, научник и проналазач, професор теоријске физике на Колумбија универзитету у Њујорку, члан неколико академија наука и почасни доктор 18 универзитета широм света, рођен је у Идвору (Банат). Школовао се у свом родном месту, Панчеву и Прагу, студирао у Њујорку, Лондону и Берлину. Од великог броја његових проналазака главни су тзв. Пупинови калем, којима је омогућен пренос телефонских разговора на веома велике даљине. Остали значајни радови: откриће секундарних радијација рендгенових зрака, електромагнетни детектори, подешавање резонантних кола примењених у радиотехници и многи други. Свој живот описао је у делу *Са*

паињака до научењака, за коју је добио Пулицерову награду 1924. године. Деветог децембра 1928, у свечаној сали Жупаније, проглашен је за почасног грађанина Великог Бечкереча. Своју приврженост радном крају Пупин је доказао више пута. Тако је приликом одређивања граница после Првог светског рата спречио отуђивање српског дела Баната, заложивши се код америчког председника Вудроа Вилсона за српске интересе. У своје име и презиме уградио је назив Идворски (*Завичајац*, 1998-1999 и 2000-2004; Шамовљов, 2004).

ПУПИН МИХАЈЛО (2)

Још једна спомен-биста Михајла Пупина налазила се у улици Ђорђа Стратимировића, испред зграде Техничког факултета «Михајло Пупин». У време писања ове књиге она је била скинута. На мермерном постољу, које има димензије 44 x 49 цм, висине 126 цм, написано је:

МИХАЈЛО ПУПИН 1858-1935

РАДИЧЕВИЋ БРАНКО (1)

Спомен-биста Бранка Радичевића налазила се у парку Планкерт у улици Народне омладине. Постављена је 1953. године и рад је вајара Александра Зарина. У време писања ове књиге није се налазила на постољу, које је од белог мермера, и има четири нивоа следећих димензија: први ниво 120 x 110 цм, висине 13 цм; други 90 x 80 цм, висине 15 цм; трећи 60 x 50 цм, висине 40 цм; и четврти 50 x 40 цм, висине 130 цм.

На постољу је написано:

БРАНКУ
РАДИЧЕВИЋУ

1824-1853

Народни одбор града
Зрењанин
1953

***

Бранко Радичевић, песник, један од најзначајнијих представника српског романтизма, рођен је у Славонском Броду, а школовао се у Сремским Карловцима и Бечу, где се упознао са Вуком Караџићем и његовим идејама. Изузетно даровит и осећајан лиричар, у чијој су се песничкој личности спретно укрестили национални дух, грађанска култура и европска романтичарска поетика, својом песничком књигом писаном народним језиком, *Песме* (1847), учинио је пресудни заокрет и праву револуцију у српској књижевности средином 19. века. Са њим, који је први створио праву уметничку поезију на народном језику и у стилу европског песништва, започиње ново раздобље и развојни пут модерне српске поезије. На формирање његове песничке личности подједнако су утицали немачки романтичари, позноромантичари Бајрон и Вук, односно српска усмена поезија. Основна осећања у његовој поезији непосредно произилазе из анимистичког и пантеистичког поимања света и често су супростављена, попут радости и туге, дитирамба и елегије, живота и смрти, који су уједно и најважнији мотиви његових песама, поред растанка и путовања.

Неке од његових песама, као што су *Ђачки растанак*, *Туга и опомена*, елегија *Кад млидија умрети*, сатиричко-алегоријски спев *Пут*, те *Рибарчета сан* и друге, убрајају се у најбоља остварења српског романтизма. Објавио је две књиге песама за живота (*Песме I* и *Песме II*), док је трећа књига штампана постхумно. Умро је у Бечу од туберкулозе у 29. години живота, а кости су му из Беча пренете и сахрањени на Стражилову (*Британика*, 2005)

РАДИЧЕВИЋ БРАНКО (2)

Друга спомен-биста Бранка Радичевића налази се у холу Градске народне библиотеке „Жарко Зрењанин“. На задњој страни бисте је потпис аутора: ЗАРИН.

САВИЋ ВАСА

Спомен-биста Васе Савића налази се у парку на Карађорђевом тргу, у Алеји великана. Рад је Томислава Каузларића. На мерменом постолу, димензија 30 x 30 цм, висине 135 цм, написано је:

ДР ВАСА САВИЋ

фтизиолог
1893-1939

***

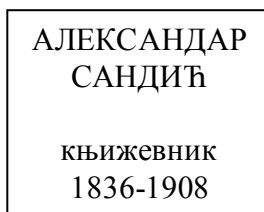
Васа Савић, специјалиста фтизиолог, епидемиолог, студирао је медицину у Будимпешти, где је и специјализирао фтизиологију. Био је управник Санаторијума за туберкулозу у Тополшици, доцније шеф грудног одељења Опште државне болнице у

Београду. Написао је више радова о плућној туберкулози, нарочито епидемиологији, између осталог и дела *Туберкулоза у Југославији* и *Терапија дечје туберкулозе* (са др М. Кучером).

Његово име дато је Специјалној болници за плучне болести у Зрењанину и једној улици у нашем граду (Јеремић, 1952; *Мала енциклопедија*, 1986).

САНДИЋ АЛЕКСАНДАР

Спомен-биста Александра Сандића налази се на Карађорђевом тргу, у Алеји великана (на задњој страни бисте је потпис аутора: Дукић 1978). На мермерном постољу, димензија 40 x 40 цм, висине 120 цм, написано је

***

Александар Сандић рођен је у Великом Бечкереку, а умро у Новом Саду. Основно школовање похађао је у родном месту и Темишвару, а као стипендиста Матице српске студирао је у Бечу право и словенску филологију. Док је боравио у Бечу, био је писар Вука Караџића. У Бечу је 1862. године заједно са Имбреом Ткалцем уређивао лист *Ost und Vest*, због чега је био гоњен и затваран, јер је лист попримио словенофилски карактер.

Сандић је почео да пише краће цртице 1857. године у *Световиду* и Милетићевом *Српском дневнику*. Међутим, мада се интензивно бавио књижевношћу,

Сандић није објавио ниједно публицистичко дело или збирку својих радова, него је радове штампао у разним листовима и часописима. Осим писањем оригиналних патриотских-филолошких радова, Сандић се бавио и преводима (Гете: *Егмонт*; Мозентал: *Царица Марина*; Коницов: *Византиски споменици у Србији* и др.). Такође је сакупљао и грађу за историју српске књижевности (објављивао у *Летопису Матице српске*) и историју народног покрета 1848. године (*Зрењанин, 1966*).

СЕРВО МИХАЉ (1)

Спомен-биста Михаља Серва била је постављена 1955. године у Шећеранском парку испред улаза у Комбинат прехранбене индустрије. Аутор бисте је Александар Зарин. Открио ју је Петар Релић 29. новембра 1955. године. Финансијска средства за израду бисте обезбедио је ИПК «Серво Михаљ». У тренутку писања ове књиге, биста је била скинута са постоља од сивог мермера (димензија 60 x 40 цм, висине 145 см), на којем је написано:

Борцу за радничка права
народном хероју

СЕРВО МИХАЉУ

Колектив
Комбината прехранбене
индустрије

25. новембра 1955.

***

Михаљ Серво је био један од главних организатора устанка Банату. Рођен је 6. децембра 1900. у Великом Бечкереку. Потекао је из сиромашне занатлијске породице. Изучио је за кројачког радника. Под утицајем револуције у Русији и Мађарској опредељује се за револуционарни раднички покрет и делује као синдикални и партијски активист у граду на Бегеју. Већ 1925. године постаје члан Месног комитета КПЈ, а од 1928. је члан Обласног комитета КПЈ за Банат. Осуђен је 1929. године од Суда за заштиту државе на десет година робије. После издржане казне у Сремској Митровици, враћа се у Петровград и наставља револуционарни рад. Године 1940. постаје политички секретар Окружног комитета КПЈ за северни Банат. После окупације, априлских дана 1941, ради на припремама за устанак са Жарком Зрењанином и Светозаром Марковићем Тозом, који су у то време преместили Покрајински комитет КПЈ за Војводину из Новог Сада у Петровград. Почетком августа те године Серво Михаљ је откривен у једној од својих петровградских база, мучен у Петровграду и Београду, а потом стрељан на Бањици. За народног хероја проглашен је 5. јула 1951. године (*Народни хероји*, 1982).

СЕРВО МИХАЉ (2)

Друга спомен-биста Михаља Серва постављена је испред улаза у Основну школу «Серво Михаљ» у улици Мађарске комуне. Биста је откривена 1981. године и налази се на постољу од цигала које има димензије 52 x 39 цм, висине 139 цм. Рад је Александра Зарина. На постољу пише

SZERVO MIHALY

1900-1941

СЕРВО МИХАЉ (3)

Трећа спомен-биста Михаља Серва постављена је у двориште Средње пољопривредне школе. На постољу бисте, које има димензије у квадрату 58 цм, а у доњем делу 25 цм, висине 130 цм, написано је:

Narodni heroj

SERVO MIHALJ
1900- 1941

ТРАЈКОВИЋ ЈОВАН

Спомен-биста Јована Трајковића налази се у Економско-трговинској школи «Јован Трајковић». Откривена је 1965. године приликом прославе седамдестогодишњице постојања те школе. Аутор је Стеван Дукић. Биста је израђена од бронзе. Испод бисте је написано:

ЈОВАН ТРАЈКОВИЋ

***

Јован Трајковић (1907-1942) рођен је у Панчеву. У Велики Бечкерек дошао је са родитељима као ученик трећег разреда Државне више трговачке школе, на којој је матурирао 1927. године. Потом одлази на одслужење војног рока. После повратка из војске запослио се у Окружном уреду за осигурање радника у Великом Бечкереку. У јесен 1928. формира кружок за проучавање марксизма. Примљен је у Комунистичку партију и 1929. године изабран за секретара партијске ћелије. Ћелија добија поверљиве задатке и технику: писаћу машину и шапирограф за умножавање партијске

штампе и летака. Након првих успешно изведених задатака, порасло је одушевљење, борбеност и самопоуздање чланова ћелије. Али је, нажалост, попустила опрезност. Након једне успешно изведене акције растурања летака, на основу списка сумњивих који је полиција тражила и добила од секретара Соколског друштва, органи полиције су 11. јуна 1929. упали у стан Јована Трајковића. Затекли су га како на писаћој машини управо завршава партијски летак. Одмах су га ухапсили. Следила је дуготрајна полицијска истрага с даноноћним саслушањима, батињањем и другим методама изнуђивања признања. Пред Државним судом за заштиту државе Трајковић је осуђен на 12. година робије. Дугогодишњу робију користио је да и себе и своје другове идејно јача и уздигне. Августа 1941. бежи са групом комуниста из затвора у Сремској Митровици. По директиви Партије остаје у Срему да организује партијску технику и да руководи издавањем партизанског листа *Истина*. Приликом преласка речице Босут наишао је на усташку стражу, која га је убила (*Споменица*, 1895-1975).

ТУРИНСКИ ЖАРКО

Спомен-биста Жарка Туринског налази се између ЕТШ „Никола Тесла“ и ОШ „Вук Караџић“, у улици Народног фронта (са стране бисте је потпис аутора: А. Зарин). Биста је од бронзе и има димензије 50 x 70 цм. Откривена је 2. октобра 1969, на дан ослобођења града. Финансирање њене израде обезбедио Општински одбор СУБНОР-а Зрењанин.

На постољу спомен-бисте од белог мермера, димензија 50 x 35 цм, висине 160 цм, написано је:

ЖАРКО ТУРИНСКИ
АРСА

1913-1943

***

Жарко Турински Арса револуционар, антифашиста, партизански руководилац, рођен је у Великом Бечкерекy, где се врло рано, захваљујући познатом револуционару и књижевнику Јовану Трајковићу, упознао са напредним идејама тога доба. Члан КПЈ постао је 1936. године и од тада је политички још активнији. У његовој кући и на салашу одржавају се састанци месних, окружних и покрајинских руководилаца СКОЈ-а и КПЈ. Од првих дана устанка приступио је Народноослободилачком покрету, а после хапшења Михаља Серва заменио га је на месту секретара Окружног комитета КПЈ за северни Банат. Средином јуна 1941. постављен је за заменика команданта Штаба партизанских одреда Војводине. Јануара 1943. откривено је његово илегално боравиште. Како не би пао непријатељу у руке, сам се убио (Чолић, 1969-1973).

ФЛОРА РАДУ

Спомен-биста Радy Флорe налази се у на Карађорђевоm тргу, у Алеји великана. Биста је постављена 1997. године. Аутори су Виорел Р. Флора и Никола Бировљев. На мермерном постолу, димензија 37 x 40 цм, висине 140 цм, написано је:

Prof. dr RADU FLORA književnik 1922-1989
--

***

Раду Флора је рођен у Банатском Новом Селу. Потиче из земљорадничке породице. Основну школу учио је у родном месту (1929-1934), гимназију у Панчеву (1934-1937) и Вршцу (1937-1942). Студирао је романске језике на Књижевно-филолошком факултету у Букурешту (1942-1945) и Филолошком факултету у Београду (1946-1948). Био је професор Гимназије и Учитељске школе у Вршцу (1948, 1950-1952), в. д. директора новоосноване румунске гимназије у Вршцу (1948), професор ВПШ у Новом Саду (1952-1955). Ту постаје члан сарадник Матице српске и Међународног центра за општу дијалектологију (ЦИДГ) из Лувена (Белгија, од 1953). Од 1955. је професор ВПШ у Зрењанину, од 1963. године ванредни, а од 1970. године редовни професор Филолошког факултета у Београду. Године 1959. докторирао је у Загребу с дисертацијом *Румунски и банатски говори у светлу лингвистичке географије*.

Писао је песме, епиграме, цртице, приповетке, романи, есеје и књижевне студије, расправе из лингвистике и дијалектологије, чланке културолошког карактера, репортаже и белешке, бавио се дидактичким радом. Посебно су значајне расправе и студије о дијалектолошко-лингвистичким питањима и о југословенско-румунским односима у области културног и књижевног живота. Његови радови превођени су на српски, мађарски, словачки, италијански и албански. Многе научне радове писао је на српском. Преводио је на румунски са француског, шпанског, италијанског, руског, македонског.

Флора Раду је један од покретача издавачке делатности на румунском језику у Војводини. Утемељио је часопис *Лумина*, чији је био главни и

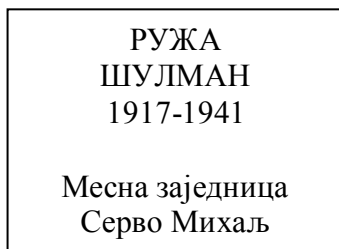

одговорни уредник; сарађивао је са низом часописа, научном периодиком и ревијама у земљи и иностранству.

Носилац је многобројних друштвених признања и награда, између осталог и награда за прозу «Лумина», Награде ослобођења Зрењанина, Златног пера „Лумина“, Награде ослобођења Војводине, те награде за животно дело Друштва књижевника Војводине (*Лексикон писаца*, 1979).

ШУЛМАН РУЖА

Спомен-биста Руже Шулман налази се у парку у истоименом насељу. Биста је постављена на мермерни стуб 35 x 27,5 цм, висине 97 цм. Постоље је димезија 36 x 47,5 цм, висине 47 цм. На мермерној плочи на постољу пише:

***

Ружа Шулман, револуционар, борац за слободу, антифашиста, рођена је у Великом Бечкерекy, у сиромашној породици. Већ као ученица приступила је напредном покрету. Због своје активности била је ухапшена и на инсистирање власти искључена из школе последњег дана школовања, тако да јој је онемогућено да матурира. Члан СКОЈ-а постала је 1936. године, а члан КПЈ 1938. године. Била је секретар Месног комитета СКОЈ-а и члан Месног комитета КПЈ у

Петровграду. Активно је радила у омладинском покрету у граду и околини, због чега је неколико пута хапшена; сваки пут се изванредно држала пред иследницима. Услед издаје, пала је у руке непријатељу током устаничких дана 1941. године и убијена на Бошњаковом салашу (*Завичајац*, 1998-1999).

ПОГОВОР

(или реч-две о споменичкој баштини, а поводом бечкеречке трилогије у едицији „Чисте душе“)

Пред нама је трећа књига из бечкеречке трилогије Петра Субића, прилежног летописца коме се овога пута, као коаутор, придружује Гордана Беженар-Васиљевић, а чиме је, рекли бисмо, заокружена сага о споменичкој баштини града на Бегеју, започета „Називима улица града Зрењанина“ (2004), те настављена „Спомен-плочама у граду Зрењанину“ (2007), објављеним у оквиру едиције „Чисте душе“ предузимљивог зрењанинског издавача „Арт-Пројект“. И одмах да будемо начисто, књига није само то што се из њеног наслова може докучити („Споменици и спомен-бисте у граду Зрењанину“), као што ни спомен-обележја о којима је реч нису само оно што се види: камен, бронза и мермер, положени венац од ловора или букет увенулих успомена. Јер кад би само то били (и књига и споменици), не би ни било разлога за њихово постојање.

Споменици су, пре и после свега, наша судбина. Усуд и удес. Фатална привлачност којој не можемо одолети. Преододређеност коју не желимо избећи. Опчињеност. Зачараност. Знак и знамење. Промисао и провиђење. Уточиште и раскршће. Путоказ сред векова и вихорова. Међаш у панонској недогледу. Светионик на хоризонту. Незабрав и непребол. И рана и мелем. Голгота и васкрс.

Споменици су траг издалека, дубока бразда заорана на ледини историје, белег на размеђи прошлости и будућности, ожиљак на лицу вечности (ако је вечност оно што смо били, што јесмо и што ћемо

бити). Они су човеков крик и пој. Јаук и вапај. Еп и епопеја. Песмарица и повесница. Поема о постању. Гласови изнутра. Из недара напаћеног народа. Унутрашњи космос. Исповест. Источник. Саборник. Памтеник. Свевременик.

И, још много више... Предосећај, и предсказање. Наговештај и слутња. Немир и неспокој. Сновиђења и снохватице. Мит и предање. Легенда која се преноси с колена на колена. Непресушно врело наслеђа. Посланица предака. Завештаји за поколења. Опорука прошлости. Сећање на будућност.

Зато је и књига Петра Субића и Гордане Беженар-Васиљевић више него још једна исписана страница историје, тек заустављени тренутак времена или пуко сведочанство људског упирања да се одупре пролазности живота. Она је и сама живот, «међу јавом и мед сном», радостан и тужан, срећан и несрећан; живот наш насушни, нас овде чија срца вечито греје зебња, а душу испуњавају стрепња и искушење, колико вера и нада – толико очај и безнађе.

Равница памти. Од памтивека, многим су се војскама, племенима и народима путеви овде укрштали. Многе су најезде овим пољима јездиле. Многе су се сеобе управо ту завршавале. И опет изнова, одавде, започињале.

Јер Банат је одувек био (и остао) „кућа на друму“.

Међа на ветрометини.

Чардак ни на небу ни на земљи.

Исток на западу и запад на истоку.

Незаобилазник свих могућих пролома и погрома.

Отуда је и живот овде вазда био „борба непрестана“, од претњи и пркоса, између страха и уздања, надомак звезда и на рубу понора.

Али је Банат, у исто време, био (и остао) место сусретања, преплитања и прожимања различитих култура и цивилизација. Живопис осликан свим нијансама дугиних боја. Препознатљива фреска на древном зиду историје. Мозаик традиција, веровања, обичаја, навика и нарави. Непатворени драгуљ у ризница народног блага.

Књига из које све то можете, на свој начин, прочитати – није обична књига. Нисмо то ни рекли, зар не?

Петар ДАМЈАНОВ

ЛИТЕРАТУРА

- Атанасију Васа, Војводић Димитрије, Хеђи Јожеф, *Зрењанинска квалитетна кошарка 1945-1985*, Зрењанин, 1985.
- Борош Нада, Весна Мајсторовић, *Споменик Краљу Петру Првом Карађорђевићу у Зрењанину*, Зрењанин, 2005.
- *Британика енциклопедија* (сажето издање), Београд, 2005.
- *Велики лексикон*, Раваи, Wochenblatt, 1902.
- Голић Славко, *Бечкерек, Петровград*, Зрењанин, Зрењанин, 2004.
- Грубачки Миодраг, *Зграда Скупштине општине Зрењанин*, Зрењанин, 2003.
- *Енциклопедија физичке културе*, Загреб, 1975.
- *Енциклопедија ликовних уметности*, Загреб, 1964.
- *Зрењанински завичајац*, бр. 2, 4, 5, Зрењанин-Београд, 1998-1999; *Завичајац*, 3, 4-5, 18-19, Зрењанин, 2000-2004.
- *Зрењанин*, монографија, Зрењанин, 1966.
- Зрењанин у разгледницама, Градска народна библиотека, Зрењанин, 1978.
- Јеремић Р., *Прилози за биографски речник*, Нови Сад, 1952
- Карл Миклош, *Марљиви житељи рита*, Нови Сад, 1990.
- Каравида Весна, *Зрењанин - градитељска баштина*, Зрењанин, 2002.
- *Лексикон писаца Југославије*, Матица српска, Нови Сад, 1979.

- *Лексикон Југословенске музике*, Загреб, 1984.
- *Лексикон Народноослободилачког рата и револуције у Југославији 1941-1945*, књ. 1-2, Београд, 1980.
- *Ликови револуције*, Београд, 1966.
- *Мала енциклопедија Просвета*, 4. издање, књ. 1-3, Београд 1986.
- Мајсторовић В., Каравида В., Којичић Б., *Познати архитекти и њихове грађевине*, Зрењанин, 2006.
- Милићевић Анђа, Љубомир Милин, *Жарко Зрењанин*, Београд, 1965.
- Момчиловић Ђорђе, *Банат у Народноослободилачком рату*, Београд, 1977.
- Момчиловић Ђорђе, *Зрењанинске ватре*, Зрењанин, 1987.
- Мраковић Војин, *Зеленило Зрењанина*, Зрењанин, 2004.
- *Народни хероји Југославије*, књ. 1-2. Београд, 1982.
- Павлов Борис, *Властелинство Елемир*, Зрењанин, 2003.
- Поповић А. Милош, *Верско-црквени живот Срба у Банату*, Зрењанин, 2001.
- Радовановић Дејан, *Споменици и спомен обележја НОБ на подручју средњег Баната*, у књизи *Рад војвођанских музеја*, 1969, бр. 18/19.
- Савић Тихомир, *Вањеков дар*, Зрењанин, 1977.
- Симеуновић Драган, *Из ризнице отаџбинских идеја*, Београд, 2000.

- *Споменица 1895-1975*, Економско-трговинска школа, Зрењанин, 1995.
- *Српска породична енциклопедија*, Београд, 2006.
- *Српски биографски речник*, Нови Сад, 2004.
- Станојевић Станоје, *Народна енциклопедија*, Нови Сад-Београд 2000.
- Чолић Драгољуб, *Познати Зрењанинци*, Зрењанин, 1968-1973.
- Шамовљов, Слава Тодоров, *Идвор*, монографија, Панчево, 2004.

НАЈБОЉЕ

из **Арт-Пројекта** ****ISSN 1451-2009
Арт-Пројект Миленина 4 Зрењанин +381 (23) 549 698

БАНАТА

БАВАТСКО УДРУЖЕЊЕ КЊИЖЕВНИКА

Copyright 1999-2009 Арт-Пројект Миленина 4 23 000 Зрењанин тел/факс 021 549 698
www.najboljeizbanata.rs www.art-projekt.rs www.najboljeizbanata.blogspot.com darkov@nadiani.com zmaj@tccobtel.net

Банатска академија наука и уметности
Банатски књижевни клуб и читаоница

www.najboljeizbanata.rs

www.art-projekt.rs

арт-пројект.срб

Zmaj@beotel.rs
najboljeizbanata@gmail.com

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови сад

911.375.6:811.163.43:373.21(497.113 Zrenjanin)
723.945(497.113 Zrenjanin)

СУБИЋ, Петар

Називи улица града Зрењанина ; Спомен-плоче у граду Зрењанину ;
Споменици и спомен бисте у граду Зрењанину / Електронски извој/ Петар
Субић. - Зрењанин : Арт-Пројект, 2013 (Зрењанин : Арт-Пројект) : - 1
електронски оптички диск (DVD-ROM) : текст ; 12 цм - (Едиција Чисте душе)

Тираж 300.

ISBN 978-86-6247-011-9

1. Субић, Петар : Спомен у граду Зрењанину 2. Субић, Петар : Споменици и
спомен-бисте у граду Зрењанину

а) Улице - Називи - Зрењанин б) Споменици културе - Зрењанин
COBISS SR-ID 278940933